

Frants Gundersen

Sentralisering og bedriftsdynamikk

NIBR

Norsk institutt for by- og regionforskning

Sentralisering og bedriftsdynamikk

Andre publikasjoner fra NIBR:

NIBR-rapport 2009:5

"Sentraliseringens pris"

Er sentralisering et problem?

NIBR-rapport 2008:36

Driftskostnader og skattegrunnlag

Virkninger av befolkningsvekst og befolkningsnedgang i kommunene

NIBR-rapport 2008:35

Infrastruktur og investeringer

Virkninger av befolkningsvekst og befolkningsnedgang i kommunene

Rapportene koster kr 250,-, og kan bestilles fra NIBR:

Gaustadalléen 21

0349 Oslo

Tlf. 22 95 88 00

Faks 22 60 77 74

E-post til

nibr@nibr.no

www.nibr.no

Porto kommer i tillegg til de oppgitte prisene

Frants Gundersen

Sentralisering og bedriftsdynamikk

NIBR-rapport 2009:6

Tittel: Sentralisering og bedriftsdynamikk

Forfatter: Frants Gundersen

NIBR-rapport: 2009:6
ISSN: 1502-9794
ISBN: 978-82-7071-807-8

Prosjektnummer: O-2571
Prosjektnavn: Sentraliseringens pris
Oppdragsgiver: Kommunal- og regionaldepartementet
Prosjektleder: Olaf Foss

Referat: Denne rapporten oppsummerer ett av 14 delprosjekter under prosjektet "Sentraliseringens pris". Denne delutredningen ser på noen antatte effekter av sentraliseringen i forhold til næringslivet både i sentrale og perifere deler av landet. Endring av næringsstruktur, forskjeller i flyttemønstre og bedriftsdynamikk i forhold til sentralitetsnivåer gjennomgås. Det drøftes også om lokaliseringsmønstre og endringsprosesser i næringslivet i seg selv

Sammendrag: Norsk og engelsk

Dato: September 2009

Antall sider: 55

Pris: Kr 250.-

Utgiver: Norsk institutt for by- og regionforskning
Gaustadalléen 21, Postboks 44 Blindern
0313 OSLO
Telefon: (+47) 22 95 88 00
Telefaks: (+47) 22 60 77 74
E-post: nibr@nibr.no

Vår hjemmeside: <http://www.nibr.no>

Trykk: Nordberg A.S.
Org. nr. NO 970205284 MVA
© NIBR 2009

Forord

Denne rapporten oppsummerer ett av 14 delprosjekter innen hovedprosjektet ”Sentraliseringens pris”. Prosjektet ble gjennomført i perioden 2007-2008 av Norsk institutt for by- og regionforskning (NIBR) i samarbeid med Sweco Eurofutures, Transportøkonomisk institutt (TØI), Nordlandsforskning og Norut Alta-Áltá. Oppdragsgiver var Kommunal- og regionaldepartementet (KRD).

Rapportene fra delprosjektene er tilgjengelige via NIBRs hjemmesider www.nibr.no. Ved NIBR har Olaf Foss hatt det overordnede ansvaret, mens Steinar Johansen har hatt det faglige ansvaret for prosjektet. Selv om prosjektets tittel kanskje kan oppfattes slik, har det ikke vært meningen å aggregere alle sentraliseringens virkninger opp til en samlet kostnad eller pris.

Utgangspunktet for prosjektet var at man vet en del om drivkreftene bak sentraliseringen og om hvordan sentraliseringen forløper. Antatte negative virkninger av sentralisering vet man derimot mindre om. Det er slike virkninger som er i fokus i prosjektet ”Sentraliseringens pris”. Denne del-utredningen ser på noen antatte effekter av sentraliseringen i forhold til næringslivet både i sentrale og perifere deler av landet. Endring av næringsstruktur, forskjeller i flyttemønster og bedriftsdynamikk i forhold til sentralitetsnivåer gjennomgås med tanke på å avdekke eventuelle effekter av befolkningens sentralisering. Det drøftes også om lokaliseringsmønstre og endringsprosesser i næringslivet i seg selv bidrar til sentralisering.

NIBR vil gjerne takke dem som har bidratt med innspill, men de kan selvsagt ikke lastes for eventuelle feil og mangler i rapporten.

Oslo, september 2009

Olaf Foss
Forskningssjef

Innhold

Forord	1
Figuroversikt	3
Sammendrag	5
Summary	8
1 Innledning.....	11
1.1 Bakgrunn.....	11
1.2 Data og metode	15
2 Næringsforskyvninger og sentrum–periferi.....	20
2.1 Generelt	20
2.2 Næringsstruktur og konjunktursvingninger.....	23
3 Bedriftsflytting	25
3.1 Volum og hovedtrekk	25
3.2 Hvem flytter hvor.....	30
3.3 To eksempler.....	35
3.3.1 Oslo.....	35
3.3.2 Ålesund.....	40
4 Etableringer og nedleggelse.....	44
4.1 Dynamikk og sentrum–periferi	44
4.2 Næringsstruktur	46
5 Implikasjoner.....	50
5.1 Bedriftsdynamikk og sentralisering.....	50
5.2 Bedriftsdynamikk og næringspolitikk	51
Litteratur	54

Figuroversikt

Figur 1.1	Sentralitetsklasser	18
Figur 2.1	Sysselsatte fordelt etter næring og sentralitet på arbeidskommune. Prosent. 1998 og 2008.	22
Figur 2.2	Sysselsetningsutvikling 1986–2006 for hele landet fordelt på kommunegrupper etter sentralitet. 1986=100	23
Figur 3.1	Antall sysselsatte flyttet etter sentralitet. 1998–2007 .	25
Figur 3.2	Andelen sysselsatte flyttet etter sentralitet. Prosent. 1998–2007	26
Figur 3.3	Endringer i antall arbeidsplasser etter endringstype og sentralitetsnivå. 2007. Absolutte tall	27
Figur 3.4	Relativ endringer i antall arbeidsplasser etter endringstype og sentralitetsnivå. 2007. Prosent.....	28
Figur 3.5	Relativ endringer i antall arbeidsplasser etter endringstype og sentralitetsnivå. 2001. Prosent.....	29
Figur 3.6	Flytting av arbeidsplasser over sentralitetsklasser. 1998–2007. Absolutte tall	30
Figur 3.7	Flytting av arbeidsplasser fra ett sentralitetsnivå til et annet i perioden 2002–2007. Prosent.....	32
Figur 3.8	Flytting av arbeidsplasser mot mer sentrale eller mer perifere områder. Periodene 1998–2002 og 2003–2007. Absolutte tall	33
Figur 3.9	Flytting over sentralitetsgrenser etter størrelse på bedriften. 2000–2003 og 2004–2007. Prosent av alle bedrifter innen størrelsesklassen.....	34
Figur 3.10	Utflytting av arbeidsplasser fra Oslo 1999–2007	36
Figur 3.11	Flytting av arbeidsplasser til Oslo 1999–2007	37
Figur 3.12	Netto flytting av arbeidsplasser inn og ut av Oslo i perioden 1999–2007	38
Figur 3.13	Inn- og utflytting til/fra Oslo etter næringskategori. 1998–2007. Absolutte tall	39

Figur 3.14	Utflytting av arbeidsplasser fra Ålesund 1999–2007..	41
Figur 3.15	Arbeidsplasser flyttet til Ålesund 1999–2007.....	42
Figur 4.1	Etablering og nedleggelse av bedrifter etter sentralitetsnivå. 2002–2007. Prosent.....	45
Figur 4.2	Arbeidsplasser etabler og lagt ned etter sentralitetsnivå. 2002–2007. Prosent.....	46
Figur 4.3	Etablering og nedleggelse av arbeidsplasser innen industrien etter sentralitetsnivå. 2002–2007. Prosent.....	47
Figur 4.4	Etablering og nedleggelse av arbeidsplasser innen tjenestesektoren etter sentralitetsnivå. 2002–2007. Prosent.....	48
Figur 4.5	Etablering og nedleggelse av arbeidsplasser innen helse- og sosialtjenester og offentlig sektor etter sentralitetsnivå. 2002–2007. Prosent.....	49

Sammendrag

Frants Gundersen

Sentralisering og bedriftsdynamikk

NIBR-rapport 2009:6

Regjeringen varslet i forrige stortingsmelding om regionalpolitikken at den ville gjennomføre en utredning av negative virkninger av sentralisering. Kommunal og regionaldepartementet engasjerte høsten 2007 noen forskningsmiljøer til å utrede ”sentraliseringens pris”. Denne rapporten er sluttrapporteringen av ett av de 14 delprosjektene som utgjorde denne utredningen.

Hovedfokus er en beskrivelse av bedriftsdynamikk (nedleggelse, etableringer og flyttinger) i forhold til de sentraliseringstendensene i befolkningen som har funnet sted de siste ti årene. Denne dynamikken beskrives gjennom en bearbeiding av det sentrale bedrifts- og foretaksregisteret fra Statistisk sentralbyrå, det vil si på bakgrunn av en total oversikt over alle bedrifter registrert i Norge.

Det store bilde forteller oss at industrien og primærnæringen har tapt terreng i forhold til tjenesteytende sektor de ti siste årene, når vi ser Norge under ett. Disse endringene har et klart geografisk mønster: tjenestesektoren vokser i de mest sentrale strøkene mens primærnæringen reduseres i perifere strøk. Fremveksten av tjenesteytende sektor er imidlertid sterkt knyttet til tider med høykonjunktur – i nedgangstider i perioden (2001–2003) er det mindre strukturendringer.

Antall arbeidsplasser som flyttes hvert år ligger på rundt 18-20 000. Vi hadde en topp i 2000 med 32 000, noe som ser ut til å være knyttet til etableringen av Gardermoen som hovedflyplass. Relativt sett flytter bedrifter i sentrale strøk noe mer enn bedrifter i perifere strøk, men forskjellen er ikke stor.

Sammenligner vi flytting med andre endringsfaktorer, slik som etableringer, nedleggelse og organisk vekst (vekst/nedgang i sysselsetting i eksisterende bedrifter), finner vi ut at det er den organiske veksten som har størst betydning for strukturendringene mellom sentralitetsnivåene. Etableringer og nedleggelse oppveier hverandre langt på vei, og det samme gjør inn- og utflyttinger. Den organiske veksten finner vi imidlertid først og fremst i sentrale strøk, noe som betyr at vi får de sterkeste sentraliseringstendensene i tider med høykonjunktur, da den organiske veksten er størst.

Flytting av bedrifter skjer vanligvis enten til eller fra nærområdet, det vil si nabokommunen eller nabo-til-nabokommunen, eller til et landsdelssenter (med Oslo i en særstilling som den kommunen med mest inn- og utflyttinger). Tidligere arbeider indikerer at dette har sammenheng med hvilken kunnskap de personene som initierer bedriftsflyttingen, har om ulike lokaliseringer. Disse kunnskapene er svært begrensede og antall lokaliseringvalg er dermed tilsvarende få. Dette har to implikasjoner. For det første vil det da være en god del bedrifter som lokaliserer seg på steder som ikke er helt optimale for bedriftens virksomhet, det vil si at ”det er mer å hente” med bedre kunnskap. For det andre gir det muligheter for kommuner og regioner til å profilere seg bedre eksternt, og dermed påvirke bedriftsflyttinger.

Vi finner ingen klare mønstre med hensyn til hvilke næringer som flytter hvor. Og heller ikke når det gjelder etableringer eller nedleggelse. I utgangspunktet kunne man tenkt seg at kompetansetunge næringer ville trekkes mot sentrale strøk, siden disse næringene både behøver et stort marked (spesialiserte produkter) og tilgang på spesialisert arbeidskraft. Imidlertid er det nesten like mange arbeidsplasser innen kompetansenæringer som flytter til perifere strøk, eller etableres der, som det flyttes eller etableres i sentrale strøk. Heller ikke for de fleste andre næringer finner vi noen klare mønstre, selv om det er en svak sentralisering av industri, tjenester og handelsvirksomhet, mens det har skjedd en desentralisering av offentlige tjenester (utflytting av statlig virksomhet fra Oslo).

Det som imidlertid er en viss forskjell på sentrale og perifere deler av landet er at nivået på dynamikken er høyere i sentrale strøk, det vil si at det legges ned, etableres, og flyttes noe flere arbeidsplasser

---

i sentrale regioner i forhold til de perifere. Dette henger imidlertid først og fremst sammen med næringsstrukturen og størrelsen på bedriftene, ved at vi finner en overvekt av små tjenesteytende bedrifter i storbyene som det er lett å flytte på og relativt lett å etablere/legge ned.

Konklusjonen er dermed at bedriftsflyttinger, etableringer og nedleggelse i liten grad virker sentraliserende. Derimot vil den organiske veksten, som er størst i tider med høykonjunktur, virke sentraliserende, da potensialet for vekst er størst i sentrale strøk. Det kan dermed se ut til at muligheten for å etablere og beholde en bedrift er like god i perifere kommuner, uansett næring, som den er i en sentral kommune, men at man ikke kan forvente at bedriften skal kunne vokse like mye som en tilsvarende bedrift i sentrale strøk. Dette er relevant både for utforming av regional næringspolitikk og for hvilke muligheter den enkelte kommune og region har til å påvirke bedriftsdynamikken og næringsutviklingen.

Summary

Frants Gundersen:

”Centralisation and the dynamics of firms”

NIBR report 2009:6.

Over time, an increasing proportion of the population lives in the central parts of the country while a decreasing proportion of the population lives in the non-central parts of the country. In this sense, centralisation might be defined as a geographical and demographical process.

This report sums up the results from a study that has looked into the process of centralisation in Norway and considered its potential impacts on the dynamics of industries (moving, establishing and closing firms), and vice versa. The study was carried out within the framework of the main project, called “Costs of centralisation”.

Centralisation is, by many, thought to have been a necessary process in the development of a modern society. The rate of urbanisation is highly correlated with productivity and economic growth, and thus with the materialistic well-being or welfare of the population. However, certain negative impacts or costs might also be linked to centralisation. These costs might also be interpreted as external effects of centralisation. The costs might be experienced by individuals or by the society, and at the local, regional or national level.

When we look at the development in the last ten years, it seems that the primary industries and manufacturing have lost some employees to the service sector. And these changes have a clear geographical pattern; the service sector experience growth in the central area of the country, while the primary industries are reduced in the periphery. The changes are clearest in years with

---

high economic growth and almost non-existence in times with economic decline.

The number of jobs moved is 18–20 000 each year. We find a peak in the year 2000, with 32 000 jobs moved, which is closely related to the moving of Oslo Airport from Fornebu to Gardermoen. The moving of jobs, establishments of new jobs or lay offs have no clear pattern when it comes to centralisation. Even when we look into specific industries, such as knowledge intensive industries, we find no clear proof of that these dynamics causes centralisation. Firms are moving out of central regions to the periphery in just as high numbers as they are moving to the central region of Norway, and the rates of establishment or lay-offs are at the same level in most parts of the country.

Moving firms out of or into a municipal follows two main patterns. Most of the movements are over a short distance, such as to/from neighbour municipalities. If the movement is over a longer distance, it is almost always to or from a big city centre, with Oslo as a main target for moves. Earlier work indicates that this is due to lack of general knowledge of different places for localisation, which means that some of the localisation of firms will not be ideal.

We find however, that the organic growth, i.e. the job creation inside an existing firm, is larger in central areas. This is the main source of centralisation of industries. The growth is largest in years with high economic growth, and almost absent in years with economic decline. This means that centralisation is a process that accelerates in “good” times.

The main findings implicate that it is almost just as easy to establish a firm in any parts of Norway, regardless of how central the region is. The possibility of survival seems also just as good, and it seems to move as many firms/jobs into periphery regions as it moves out of such regions. However, if you establish a firm in the periphery, you cannot expect the same growth in years with economical prosperity as in central regions. This also seems to be the case for most kinds of industries.

With significant dynamics of firms, and with a pattern of this dynamics that is just loosely connected to the centre–periphery dimension, it seems that there are some degrees of freedom when

politics for regional development is made. The development of the populations of firms is not locked to a strict pattern, and some of the moving of firms is also made on a weak knowledge base. But together with the possibilities to make relevant politics, challenges follow. Regardless of region type, it takes good insight to make the right politics for firm establishments, avoiding lay offs, avoiding firms moving out or building an image of the place/region that is attractive (and well known) both for localisation of new firms and for external firms moving in.

---

1 Innledning

1.1 Bakgrunn

I forrige stortingsmelding om regionalpolitikken (St.meld. nr 21, 2005–2006) varslet Regjeringen at den ville gjennomføre en utredning av negative virkninger av sentralisering. Høsten 2007 engasjerte derfor Kommunal og regionaldepartementet noen forskningsmiljøer til å utrede ”sentraliseringens pris”. Denne rapporten er sluttrapporteringen av ett av de 14 delprosjektene som utgjorde denne utredningen. For en oversikt over prosjektet, med mer inngående diskusjon av premisser, definisjoner av sentrale begreper (for eksempel ”sentralisering”), avgrensinger og resultater henvises det til synteserapporten *”Sentraliseringens pris” Er sentralisering et problem?* (Johansen 2009A).

Utgangspunktet for delprosjektet som denne rapporten dekker er at også bedrifter, gjennom flytting, opp- og nedskalering, etableringer og nedleggelse, i seg selv kan bidra til sentralisering. Samtidig vil det kunne være effekter av denne bedriftsdynamikken som legger føringer for videre regional utvikling, ved at enkelte regionstyper (relatert til sentralitet) står fram som tapere/vinnere i den regionale næringsutviklingen. Bedriftsdynamikken må ses i sammenheng med den demografiske sentraliseringen (Sørli 2009) som er utgangspunktet for dette prosjektet. Imidlertid er det umulig å peke på hva som styrer hva, men forholdet mellom bedriftsflyttinger og bostedsflyttinger kommer vi mye tilbake til utover i rapporten.

Alle foretak møter kontinuerlig skiftende rammevilkår generelt og konkurranseforhold spesielt for sin næringsvirksomhet. Dette er rammevilkår som foretaket må tilpasse seg for ikke å tape terreng til sine konkurrenter, og på sikt risikere å dukke under. Foretakene

kan ha ulike strategier for å møte slike endrede rammevilkår. De kan blant annet endre produktet eller arbeidsprosessen gjennom innovasjoner, man kan oppskalere produksjonen for å oppnå stordriftsfordeler, eller man kan nedskalere og/eller omorganisere for å få et mer fleksibelt produksjonssystem. Men det er også en del rammevilkår som er regionalt betinget. Dette er for eksempel nærhet til marked, tilgang på ulike typer arbeidskraft og tilgang på leverandører og tjenester (alt fra logistikk til FoU-institusjoner). En naturlig konsekvens er derfor at bedrifter flytter, de legges ned og etableres andre steder, de ned- og oppskaleres og splittes opp og slås sammen som følge av endrede regionale rammebetingelse.

Analysen av denne dynamikken vil ta utgangspunkt i en del sentrale endringsprosesser i næringslivet. Flere av disse er knyttet til menneskelige ressurser og dermed sterkt påvirket av sentralisering på ulike nivåer:

- Foretakene blir mindre og det er en økning innen tjenesteytende sektor, både reelt og som følge av *outsourcing* fra tradisjonelle foretak. Det betyr at gjennomsnittsbedriften er mindre og dermed i prinsippet mer mobil i dag enn tidligere.
- Det har vært en økning blant bedrifter innen næringer der bedriften er knyttet til enkeltpersoner ("frie" yrker, konsulenttjenester og lignende). Ved en del bedriftsflyttinger vil det derfor være bedriften som følger personen, og ikke personen som følger bedriften. Bomiljø og bostedsprefranser vil derfor også være en del av næringspolitikken for en region. Også det bildet andre mennesker har av et sted blir viktig, det vil si om det er et vekst- eller nedgangssted.
- Kunnskap og kompetanse utgjør en stadig større andel av produkter og tjenester, der kunnskapsoverføringen er en del av det produktet kundene kjøper. Nærhet til kunder er derfor blitt viktigere.
- Med økt kunnskapskomponent i produktene vil også tilgang på kompetent arbeidskraft bli stadig viktigere, og også muligheten for videre læring vektlegges i stadig større grad.
- En annen side ved det økte behovet for kunnskap er at tilgang til spesialiserte tjenester (for eksempel FoU, IT-tjenester, spesialiserte konsulenttjenester osv.) er stadig viktigere.

- Transportkostnader utgjør derimot en stadig mindre andel av prisen på ferdigproduktene. Lokalisering etter hvor man minimaliserer transportkostnadene er dermed mindre viktig.
- Produksjonstiden og transporttiden er derimot stadig viktigere, spesielt for underleverandører som skal tilfreds-
stille større kunder mht leveringstid.
- Nærhet til annen relatert virksomhet framheves som særdeles viktig for videre næringsutvikling. Dette er ikke bare fordi man da vil ha tilgang til relevant arbeidskraft, mulige underleverandører, kunder og tjenester, men også fordi en opphopning av virksomheter med en del fellestrekk kan skape et miljø som understøtter læring, skaper nettverk og tillit mellom aktører og som både reduserer transaksjonskostnader og øker innovasjonsevnen i regionen.

Alle de nevnte faktorene er *tendenser*, og ikke nødvendigvis noe som all næringsvirksomhet berøres av. Det finnes også næringsvirksomhet som har lokaliseringsfaktorer som overskygger disse tendensene, og dermed ikke kan omlokalisere, selv om noen av rammebetingelsene endres noe, slik som virksomheter knyttet til én spesiell råstofftilgang eller annen innsatsfaktor. Det som er interessant er hvordan disse tendensene slår ut regionalt, det vil si om noen regioner vil vinne/tape på disse tendensene, og da særlig – i denne konteksten – i sentrum–periferi-perspektivet.

Disse faktorene for endrede rammevilkår berører altså ikke alle bedrifter. For de bedriftene som faktisk berøres vil de heller ikke slå likt ut. For noen typer virksomheter vil for eksempel ”kompetent arbeidskraft” bety høyt utdannede personer innen klart definerte fagfelt. Bedriften vil nødvendigvis trekkes mot større befolkningskonsentrasjoner, gjerne med utdanningsinstitusjoner innen det aktuelle fagfeltet. For andre bedrifter kan ”kompetent arbeidskraft” bety stabil tilgang til personer med ferdigheter som krever praktisk erfaring. Ulike typer næringer vil dermed være påvirket av sentralisering og endrede regionale kjennetegn i ulik grad og med ulik resultat.

Den første problemstillingen vi støter på er om bedriftsflytting (og eventuelt annen bedriftsdynamikk) virker sentraliserende eller ikke. En relatert problemstilling vil være om sentraliseringen skaper regionale forskjeller i forhold til næringsstruktur, det vil si om noen

sentralitetsnivåer avgir/tiltrekker seg spesielle typer næringer. Hvis dette var tilfelle ville bedriftsflytting kunne bidra til en regional polarisering – i tillegg til sentraliseringen – slik at noen regioner får opphopning av visse typer næringer. Det må presiseres at dette i utgangspunktet ikke behøver å være negativt da regional spesialisering ofte trekkes fram som viktig for den regionale konkurransevnen.

En relatert problemstilling er om det kan spores en minste kritisk masse på befolkningsstørrelsen (i praksis sentralitetsnivå) for ulike typer næringer. Det kan tenkes at konkurransevnen og for eksempel overlevelsesraten til bedriftene er avhengig av befolkningsutviklingen og befolkningsstørrelsen i en region, men bare opp til en viss størrelse (at det er *noen* som tilbyr en viktig tjeneste i regionen er kanskje viktig for en bedrift, men det er ikke så viktig om det er tre eller femten som tilbyr denne tjenesten).

Motivasjonen for, og årsaken til, de ulike endringene vil være svært ulik fra type endring til type endring. Hvorfor en bedrift blir etablert i en bestemt næringen i en bestemt region kan ha helt andre årsaker enn om en bedrift i en annen næring øker sysselsettingen fra ett år til et annet. Næringspolitikk, både lokalt og nasjonalt, kan derfor utformes og ”treffe” ganske forskjellig avhengig av hvilke aspekter ved dynamikken en ønsker å påvirke. Selv innenfor bedriftsflyttinger vil en finne ulike muligheter for påvirkning. Det er antakelig ikke de samme virkemidlene som skal til for å få en bedrift fra en annen region til å flytte til ens egen region som det som skal til for å få en bedrift i regionen til å la være å flytte ut. I det første tilfellet vil imagebygging og ekstern markedsføring være mye viktigere enn i det andre tilfellet – der rammebetingelsene for eksisterende bedrifter er viktigere. Det vil også være ulike virkemidler som kan brukes avhengig av næring, for eksempel om en ønsker å tiltrekke seg kompetanseintensiv eller arbeidskraftintensiv virksomhet.

Denne rapporten er en del av et større utredningsprosjekt om ”sentraliseringens pris” (Johansen 2009). Utredningen har sett på noen antatte effekter av sentraliseringen på individnivå, regionalt nivå og nasjonalt nivå, og både i sentrale og perifere deler av landet. Utredningen har produsert en lang rekke rapporter og notater på ulike områder, der dimensjonen sentrum–periferi er sentral. I denne sammenhengen skal vi kanskje spesielt nevne

Karlstad og Lie (2008). Rapporten inneholder en del stoff om utvikling innen næringslivet og sentralisering, og det har vært prosjektets intensjon at denne rapporten og Karlstad og Lie (2008) skulle supplere og utfylle hverandre tematisk.

1.2 Data og metode

NIBR mottar kopi av BoF fra Statistisk sentralbyrå hvert år cirka 1 måned etter statistikkårets utløp. Dette registeret dekker alle foretak og bedrifter i offentlig og privat sektor i Norge. BoF er dermed et heldekkende register som utgjør en felles populasjon for den økonomiske og næringsmessige statistikken i Norge. På hver enhet er det registrert data som beskriver virksomhetens geografiske plassering (post og forretningsadresse), virksomhetstypen (næringskode) og antall ansatte (i ulike størrelsesgrupper). NIBR har BoF-data tilbake til 1998, slik at det kan produseres tidsserier for ulike regioner og næringer over en 10-års periode.

En av de store fordelene ved å benytte NIBRs BoF er at vi kan bruke bedrift som analyseenhet isteden for foretak. Dette er svært viktig i regionale analyser. Et foretak er den juridisk ansvarlige enheten, mens bedriften er den minste enheten som det samles inn statistikk om i Statistisk sentralbyrå. Et foretak kan bestå av flere bedrifter, som hver kan drive i forskjellige næringer på forskjellige steder. Et foretak er derfor verken næringsmessig eller geografisk entydig, selv om alle foretak får tilordnet en adresse og hovednæringskode. Bedriftene derimot, skal per definisjon være geografisk og næringsmessig entydig, og egner seg derfor godt som enhet når regional næringsutvikling skal beskrives. Det er derfor bedrifter som benyttes som statistikk enhet i de aller fleste sammenhenger ved NIBR. Dette gir statistikken en fordel mht geografi og næringsfordeling, men er ikke umiddelbar sammenlignbar med offisiell statistikk når det gjelder for eksempel sysselsetting, som ofte baseres på foretaksdata.

NIBR har satt sammen de ulike årgangene av BoF-data og videreutviklet dette materialet, slik at vi kan følge hver enkelt bedrift over tid. Dette materialet er unikt i norsk sammenheng, og det kan bl.a. brukes til å beskrive bedriftsdynamikken i en region over en valgt tidsperiode på en slik måte som ingen tidligere har

gjort. På grunn av at materialet dekker alle bedrifter i Norge kan det produseres detaljert statistikk om både næringsstruktur, næringsutvikling og bedriftsdynamikk (flyttinger, etableringer, nedleggelse og næringsendringer) på et hvilket som helst geografisk nivå ned til kommunenivået.

I dette prosjektet er *syssetting* innen ulike regioner og bransjer brukt som mål på aktivitetsnivået. Imidlertid er det noen aspekter ved denne bruken som man skal ha i bakhodet når man leser resultatene. For det første er det viktig at man benytter data basert på bedrifter og ikke individdata. I individbasert statistikk kartlegges hver enkeltes yrke/næringsstilknytning, mens alle som jobber i samme bedrift blir plassert under samme næring når man tar utgangspunkt i bedriftene. Dette slår begge veier. Bedriftsdata "skjuler" variasjoner innen bedriften, slik at syssetting innen viktige delaktiviteter ikke synes i statistikken. Samtidig får man frem de områdene som faktisk gir direkte bidrag til omsetningen (jfr. definisjonen på næringskodetildeling). I en bedrift innen næringskode 15 (Produksjon av næringsmidler) er det mange som slett ikke jobber med næringsmiddelproduksjon, men derimot rengjøring, IKT, kantinedrift, økonomistyring, pakking, transport osv. Hadde individdata blitt benyttet ville dette gitt et mer nyansert bilde av hva folk driver med. I en analyse av næringsutviklingen er det imidlertid først og fremst bedriftens kjernevirksomhet som er av interesse. I denne sammenhengen er det da også bedriftsdata som ligger til grunn for syssettingsstatistikken.

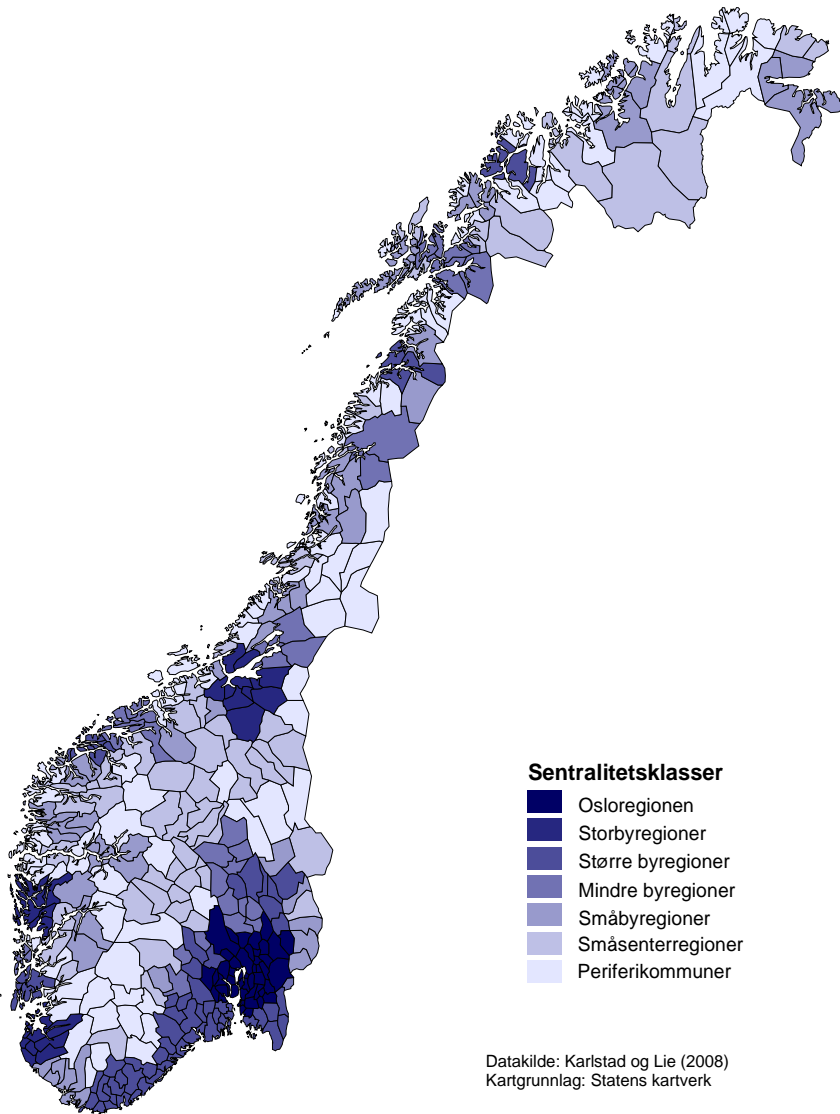
For det andre, når man først benytter bedrifter som enhet, er det av en viss betydning om en bruker *ansatte* eller *syssette* i sin statistikk. Ansatte er de personene som har et ansettelsesforhold til bedriften eller foretaket, det vil si de som registreres i Arbeidsgiver/Arbeidstaker-registeret (AA-registeret), mens syssette også omfatter de personene som arbeider i virksomheten, men ikke er ansatt. Det vil i praksis først og fremst omfatte aktive eiere (som tar ut sin lønn i utbytte). For store virksomheter blir den prosentvise forskjellen liten, da aktive eiere utgjør en forsvinnende liten del av alle som er syssette, men for små bedrifter kan forskjellen bli relativ stor. I tillegg er det næringsvise forskjeller. I noen næringer (for eksempel i såkalte "frie yrker" og i primærnæringene) er det relativt mye av virksomheten som skjer i enmannsbedrifter og gjennom selvsyssetting. I Norge er det derfor en svært stor andel av

bedriftene som står oppført med 0 ansatte, selv om det er virksomhet i mesteparten av dem. Skal man sammenligne næringer eller størrelsesklasser av bedrifter er det derfor mest korrekt å benytte sysselsatte. Ulempen er at denne variabelen oppdateres svært seint i BoF. NIBR benytter derfor ansatte, men har laget en imputeringsrutine som gjør at vi kan bruke denne variabelen synonymt med sysselsatte.

Måten imputeringen er gjort på er slik at antall sysselsatte skal stemme best mulig med totaltallet for hver næring (to siffer nacekode). I praksis legges det til en liten sysselsettingskomponent til alle bedrifter, avhengig av størrelse og næringstilhørighet. Vår erfaring med denne metoden er svært bra. All erfaring tilsier at vi treffer godt med våre estimater for sysselsetting, både for lav geografisk og næringsmessig inndeling. Vår statistikk vil imidlertid ikke være totalt i overensstemmelse med andre kilder.

Det er også andre faktorer som gjør at sammenligninger av ulike statistikker bør gjøres med forsiktighet. Det er ikke likegyldig med når på året statistikken gjelder (sesongvariasjoner) eller hvorvidt deltidsansatte er inkludert (eventuelt hvor mange timer i uka som er minimums arbeidstid for å bli regnet med).

I denne rapporten har vi benyttet samme inndeling av norsk kommuner som i prosjektets andre publikasjoner, det vil si delt inn kommunene i sju kategorier, avhengig av sentralitet, se figur 1.1. I en del figurer senere i denne rapporten henvises det bare til et siffer for sentralitet på grunn av plassmangel i figuren. Sifferet refererer til klassene i figur 1.1 der "0" er "Perifere kommuner" og "6" er "Hovedstadsregionen". For en nærmere definisjon av klassifiseringen henvises det til rapporten *Sentraliseringstendensene i norske regioner - befolkning og næringsliv* (Karlstad og Lie 2008).

Figur 1.1 *Sentralitetsklasser*

Kartet viser at områder med samme sentralitet ikke nødvendigvis er sammenhengende. Det betyr at det når det senere står at bedrifter flytter innen sentralitetsnivået, eller flytter mellom sentralitetsnivåer, vet vi ikke den geografiske avstanden på flyttingen. Det kan være alt fra noen få hundre meter over en kommunegrense til å være mellom landsdeler.

Når flytting omtales er det en bedrift som flytter. Antall arbeidsplasser/sysselsatte som flytter er dermed antall sysselsatte i den tidligere bedriften. Netto flytting blir dermed antall sysselsatte i bedriften på ny lokalitet minus antall sysselsatte i bedriften før flyttingen. Det er ingen opplysning om hvor mange av de opprinnelige sysselsatte som faktisk fulgte med bedriften under flyttingen. I prinsippet kan det være 0 personer som følger med, og når vi snakker om *sysselsatte flyttet* er det *arbeidsplasser* det i praksis er snakk om.

2 Næringsforskyvninger og sentrum–periferi

2.1 Generelt

Ulike regioner vil ha ulik struktur på næringslivet, mht næringsfordeling, størrelse på bedriftene og eierforhold. Dette er resultat av en kompleks historisk utvikling, og ofte påvirket av politiske og historiske enkelthendelser. Likevel finner vi ofte et bestemt mønster når vi fordeler de sysselsatte på næringer og ser denne fordelingen i et sentrum–periferi perspektiv.

Ressursbaserte næringer, slik som landbruk, skogbruk, akvakultur, fiskerier og utvinning av mineraler er selvfølgelig lokalisert i tilknytning til ressursene. I tillegg er dette næringer som krever store arealer, noe som i liten grad er forenelig med arealknapphet i sentrale strøk.

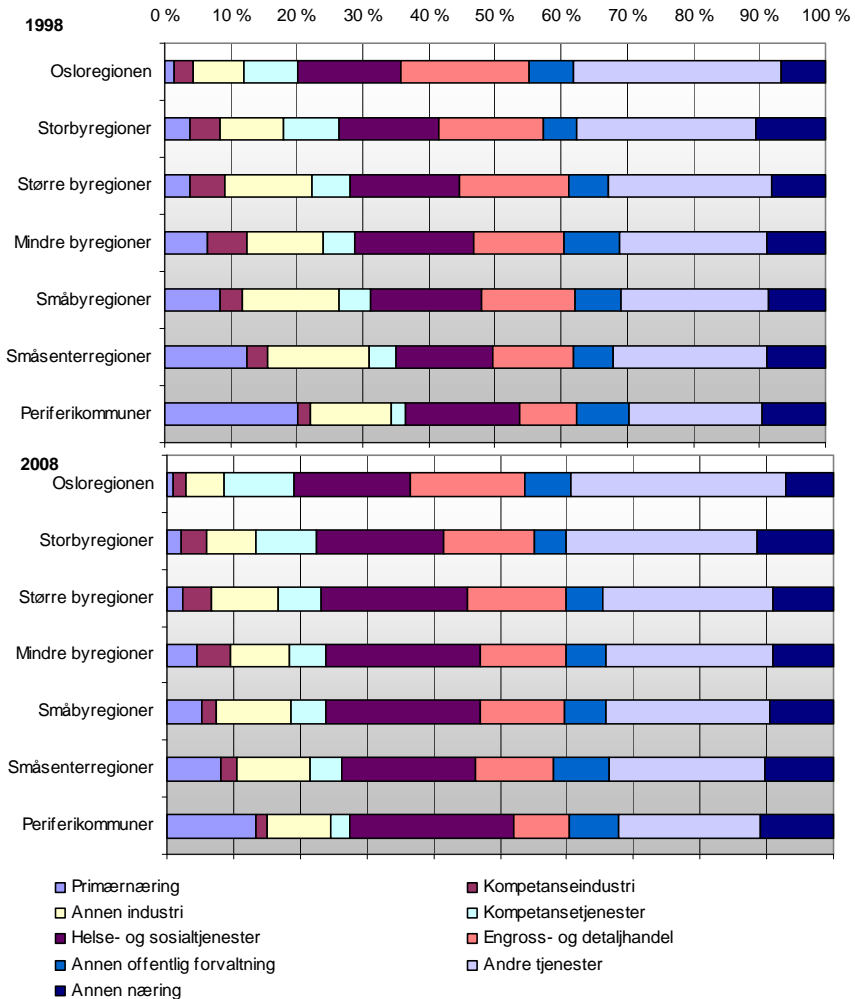
Tjenesteytende bedrifter, derimot, vil i liten grad trenge store arealer, men være avhengig av å være tett på store befolkningsgrupper (som er markedet), og for å rekruttere arbeidskraft (arbeidsintensivt). For disse vil det være naturlig å trekke inn til eller etablere seg i de største befolkningskonsentrasjonene. Spesielt vil bedrifter som tilbyr spesielle kompetansetunge tjenester være avhengig av en beliggenhet som sikrer tilgang på kompetent arbeidskraft, samtidig som høyt spesialiserte tjenester krever store befolkningskonsentrasjoner for å ha stort nok marked.

Industrien er i en mellomsituasjon. Her trengs det både tilgang på kompetent arbeidskraft, kontakt med underleverandører og kunder og tilgang på markeder, eventuelt gode logistikksystemer. Samtidig

kan virksomhetene også være arealkrevende, både når det gjelder selve produksjonen og behovet for logistikken rundt virksomheten. Vanlig lokaliseringsteori skulle da tilsi at vi finner industri på de fleste steder, men i mindre grad i de helt perifere og de helt sentrale strøkene.

Ser vi på figur 2.1 vil vi kjenne igjen noen av disse trekkene. Primærnæringene blir mindre og mindre viktige som sysselsetter jo mer sentrale strøk vi kommer til. Tjenestesektoren er omvendt, mens industrisektoren er i en mellomposisjon. Innslag av behov for kompetanse gir en viss tilbøyelighet til å lokalisere seg mot sentrale strøk. Imidlertid er det påfallende hvor små forskjellene på sentrale og perifere strøk faktisk er. Det er for eksempel slett ikke slik at kompetansetjenestene finnes bare i de mest sentrale strøkene, og ingenting i de perifere.

Figur 2.1 *Sysselsatte fordelt etter næring og sentralitet på arbeidskommune. Prosent. 1998 og 2008.*

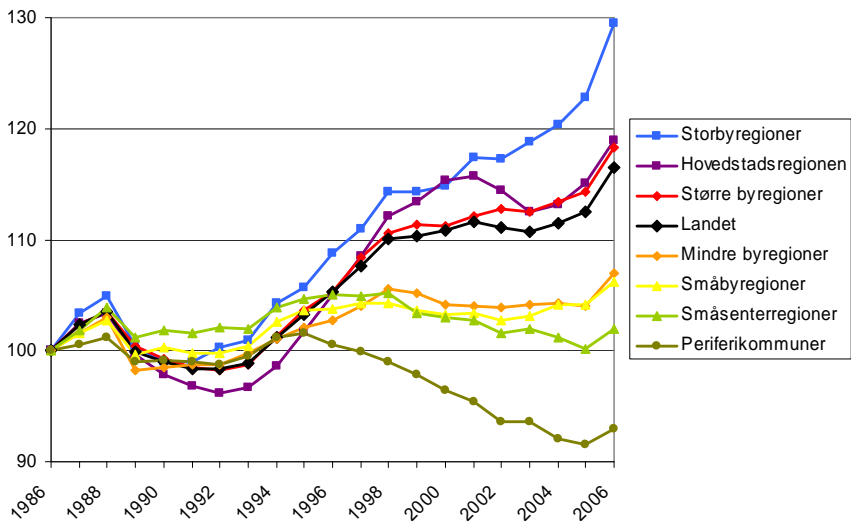
Kilde: NIBR/SSB

Et annet trekk vi skal merke oss er den utviklingen som har skjedd de siste ti årene. Industrien har gått tilbake, mens tjenestesektoren har økt på alle sentralitetsnivå. Innen tjenestesektoren kan de også se ut til at lokaliseringen av kompetansetjenester trekker mot sentrale strøk, det vil si at lokaliseringen i sterkere grad er i tråd med antakelsene vi gjorde tidligere. Helse og sosialtjenester ser ut til å øke overalt mens primærnæringen mister litt av sin betydning som sysselsetter på alle sentralitetsnivåer.

2.2 Næringsstruktur og konjunktursvingninger

Næringsforskyvningene i forhold til sentralitetsnivåene som man kan spore i figur 2.1 kan synes små. Imidlertid vil forskyvningene kunne påvirkes av konjunktursvingninger. Næringer utvikler seg ulikt over tid, og ulike næringer er representert ulikt på ulike sentralitetsnivåer. Så hvordan slår eventuelle konjunktursvingninger ut? I Karlstad og Lie (2008) vises sysselsetningsutviklingen for de 7 sentralitetsnivåene for perioden 1986 til 2007 (figur 2.2).

Figur 2.2 *Sysselsetningsutvikling 1986–2006 for hele landet fordelt på kommunegrupper etter sentralitet. 1986=100*

Kilde: Karlstad og Lie (2008)

I figuren ser vi at vi har hatt to perioder med konjunkturedgang: 1989–1992 og 2001–2003. I begge periodene var det hovedstadsregionen som merket nedgangen sterkest, mens regioner på mellomnivået klarte seg best. Johansen (2009B) argumenterer for at dette skyldes forskjell i næringsstruktur. Det er tjenesteytende sektor som først merker en nedgangsperiode, og disse næringene er overrepresentert i hovedstadsregionen. Offentlig sektor og primærnæringene er mindre påvirket av nedgangstider. Disse næringene er overrepresentert i perifere strøk, og disse regionene vil derfor klare seg relativt bedre gjennom en

nedgangsperiode. De aller mest perifere områdene, periferikommunene, ser ut til å fortsette sin nedgang i stagneringsperiodene, men dette kan skyldes det sterke innslaget av primærnæringer som har vært i en kontinuerlig tilbakegang med hensyn til sysselsetting i hele perioden.

Vårt datamateriale dekker de ti siste årene. I den perioden har vi, i følge figur 2.2, hatt en periode med stagnering (2001–2003). Næringsforskyvningene vi så i figur 2.1 vil derfor ha vært større om vi bare hadde hatt en kontinuerlig vekstperiode, siden det nettopp er de næringene vi så økte i sentrale strøk som merker nedgangsperiodene sterkest, mens forskjellene mellom sentrale og perifere strøk ville vært enda mindre hvis nedgangsperioden var sterkere.

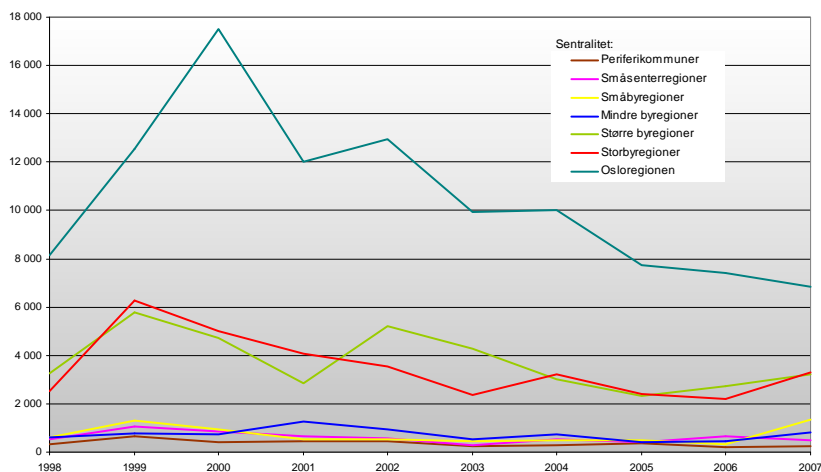
Det kan altså argumenteres for at næringsforskyvninger (spesielt vekst i tjenesteytende sektor) skaper større regionale forskjeller i vekstperioder, mens nedgangsperioder minsker disse forskyvningene. I praksis vil dette si at sentraliseringstendensene vil stoppe opp i nedgangsperioder, men skyte fart i vekstperioder (Johansen 2009B).

3 Bedriftsflytting

3.1 Volum og hovedtrekk

Gjennom de siste ti årene har antall arbeidsplasser som har blitt flyttet på variert mye. Vi hadde en topp i 2000 da 32 000 arbeidsplasser ble flyttet. Det er omtrent så mange som totalt jobbet i Drammen, Tromsø eller Fredrikstad kommune i det samme året. Etter toppåret sank antall flyttede sysselsatte til rundt 20 000 per år i 2003, og etter dette har det ligget i intervallet 18–20 000 per år. Det betyr at det fremdeles flyttes omtrent like mange sysselsatte som det jobber i for eksempel Hamar, Porsgrunn, Sandefjord eller Larvik hvert eneste år.

Figur 3.1 *Antall sysselsatte flyttet etter sentralitet, 1998–2007*

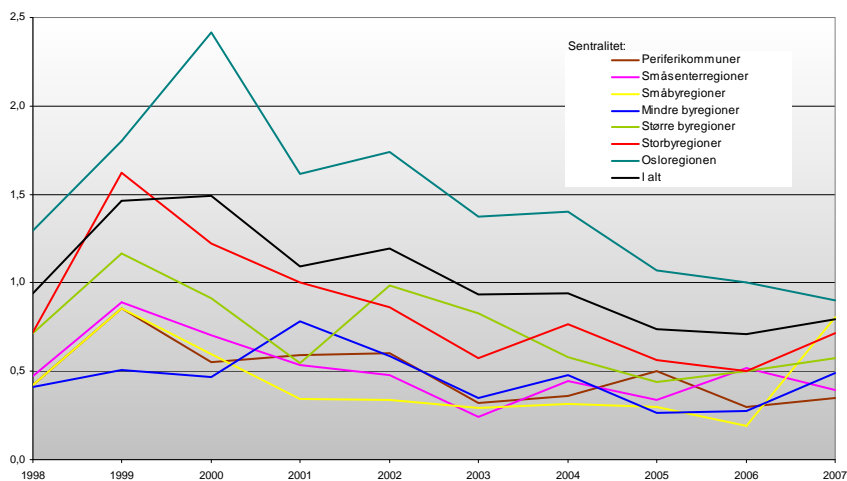

Kilde: NIBR/SSB

Årsaken til den store boomen i bedriftsflyttinger rundt årtusenskiftet finner vi på det sentrale Østlandet. Den store ”flyttesjauen” er nært knyttet til etableringen av Gardermoen som hovedflyplass¹. Dette kommer lett til syne hvis vi fordeler antall flyttede arbeidsplasser på kommunenes sentralitet. Over halvparten av bedriftsflyttingene finner vi blant de mest sentrale kommunene, og de nest mest og tredje mest sentrale kommunene har også langt mer flytting av bedrifter enn resten av kommunene.

Hovedpoenget med figur 3.1 er å illustrere at det er de sentrale kommunene som dominerer bildet når det gjelder antall arbeidsplasser flyttet. Det er jo ikke så rart, siden størstedel av sysselsettingen finner vi i kommunene i de tre høyeste sentralitetsklassene. Men er det slik at bedriftene i sentrale strøk er mer tilbøyelige til å flytte på seg enn bedrifter i perifere strøk? Ser vi på *andelen* sysselsatte som flytter etter sentralitet (figur 3.2) blir bildet litt mer nyansert.

Figur 3.2 *Andelen sysselsatte flyttet etter sentralitet. Prosent. 1998–2007*

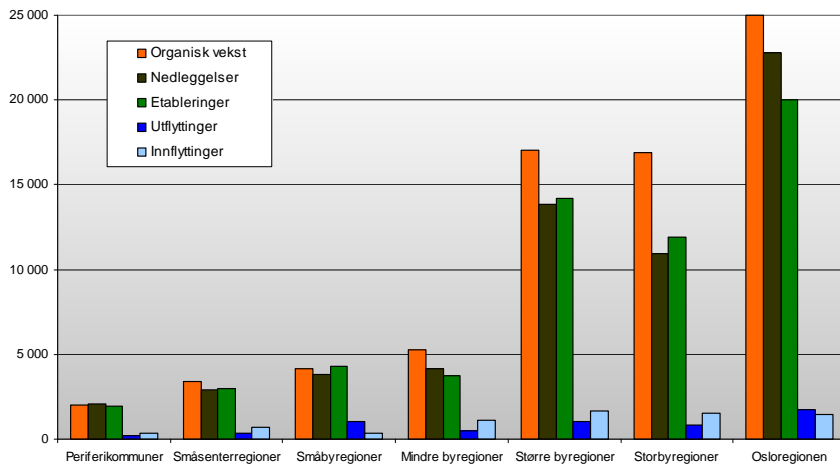
Kilde: NIBR/SSB

¹ Hovedtrekket er at Asker og Bærum hadde en stor utflytting av bedrifter til området mellom Oslo og Gardermoen. Imidlertid var det også en svært stor innflytting av bedrifter til Asker og Bærum fra mange forskjellige nærliggende kommuner i den samme perioden, slik at Asker og Bærum i liten grad tapte sysselsetting på ”flyttesjauen”.

På grunn av den store flyttesjauen rundt Gardermoen-etableringen er det relativt flest sysselsatte innen sentrale kommuner som flyttet på seg rundt årtusenskiftet, men nærmer vi oss nåtid er bildet ikke så entydig. Det ser ut til at bedrifter innen de aller mest sentrale kommunene er noe mer tilbøyelige til å flytte enn resten, men bortsett fra det er det ikke noe klart mønster. Mer flytting i sentrale strøk er forventet, siden tjenesteytende bedrifter er overrepresentert i de største byene, og disse er gjennomsnittlig mindre og av en slik karakter at de er lettere å flytte på.

Selv om det flytter en anseelig mengde arbeidsplasser hvert år er det også andre endringsprosesser som er med på å bestemme hvordan regioner og sentralitetsnivåer utvikler seg. Dette er etableringer, nedleggelser og vekst/nedgang i allerede etablerte bedrifter². I figur 3.3 ser vi at bedriftsflyttinger ikke er den endringstypen som involverer flest arbeidsplasser. Den veksten som finnes i etablerte bedrifter (organisk vekst) og nedleggelser og etableringer har mye større betydning.

Figur 3.3 *Endringer i antall arbeidsplasser etter endringstype og sentralitetsnivå, 2007. Absolutte tall*

Kilde: NIBR/SSB

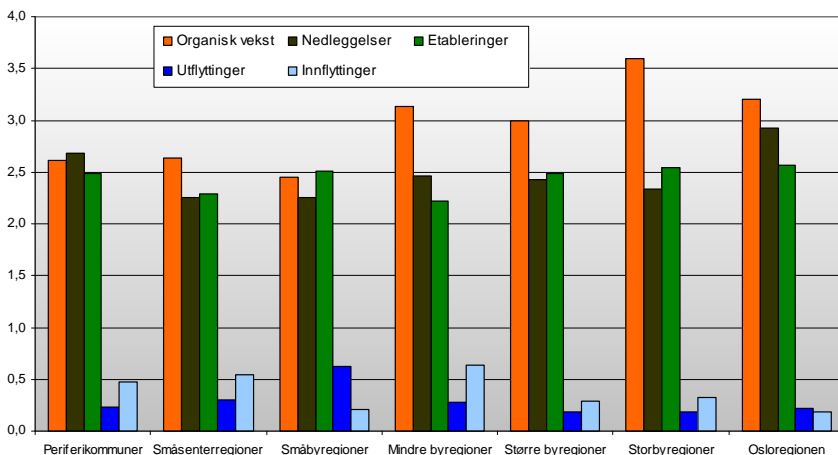
² En faktor vi ikke kommer inn på her, men som også er en strategi som bedrifter kan bruke for å bedre konkurransevnen, er å ”skifte beite”, det vil si rett og slett endre virksomheten sin. I statistikken vil dette gi seg utslag i endrede næringskoder. Aggregert opp på regionalt nivå vil dette kunne endre næringsstruktur og dermed konkurransevne for en region.

Når det gjelder etableringer og nedleggelse vil jo disse ”oppveie” hverandre i stor grad, så nettobidraget for sysselsettingen er ikke nødvendigvis så stor (men viktig faktor for en regions tilpasningsevne – det er jo ikke nødvendigvis de samme bedriftene som opprettes og nedlegges). Det kan derfor se ut til at det er den organiske veksten som i særlig grad betyr noe i forhold til sysselsetningsutviklingen. I tillegg vil det være slik at en del av etableringene og nedleggelsene i praksis er knyttet til bedriftsflyttinger. Hvis en bedrift skal flyttes er det jo fullt mulig at den formelt sett legges ned, og at eierne oppretter en ny bedrift et annet sted. Det er umulig å anslå hvor stor andel av nedleggelsene/etableringene som egentlig er bedriftsflyttinger ut fra vårt datamateriale. Formaliteter – og dermed ekstraarbeid – rundt nedleggelse og etableringer i forhold til flytting tilsier at det kanskje ikke er så mange, men vi må uansett se på antall bedriftsflyttinger som vises i vår statistikk som et minimum.

Figur 3.3 indikerer at bedriftsdynamikken er størst i sentrale strøk. det er imidlertid slik at de sentrale strøkene jo har mye flere bedrifter og sysselsetting enn de minst sentrale. Hvis vi ser på de relative tallene (figur 3.4) blir bildet et litt annet, og mer i overensstemmelse med figur 3.2. Da ser vi at det er liten forskjell på sentralitetsnivåene når det gjelder dynamikk.

Figur 3.4 *Relativ endringer i antall arbeidsplasser etter endringstype og sentralitetsnivå. 2007. Prosent*

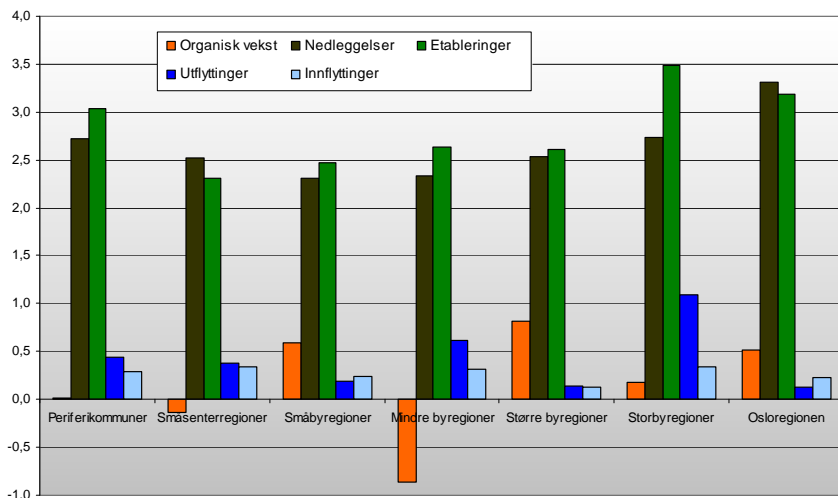

Kilde: NIBR/SSB

Det er de sentrale strøkene som er vinnerne når det gjelder organisk vekst, mens verken etableringer/nedleggelses eller inn-/utflyttinger har noe klart sentrum–periferi-mønster.

Figur 3.4 viser tall for 2007. Det var et år med høykonjunktur, noe den organiske veksten bærer preg av. Fra figur 2.2 vet vi at vi hadde en liten periode rett etter årtusenskifte med stagnasjon. Hvis vi viser de samme tallstørrelsene som i figur 3.4 for året 2001 får vi et helt annet bilde (figur 3.5).

Figur 3.5 *Relativ endringer i antall arbeidsplasser etter endringstype og sentralitetsnivå. 2001. Prosent*

Kilde: NIBR/SSB

Her ser vi at bidraget fra organisk vekst er nærmest helt borte, mens de andre endringskomponentene i liten grad er redusert. Selv om konjunktursvingninger nok påvirker alle typer endringskomponenter ser det altså ut som om det i dette tilfelle først og fremst slår ut på organisk vekst. I 2001 var det relativt litt flere nedleggelses enn i 2007, men andelen etableringer var også større. Så når noen snakker om spesielt mange konkurser i nedgangstider er det bare halve sannheten. Antall etableringer må også med for å gi et dekkende bilde.

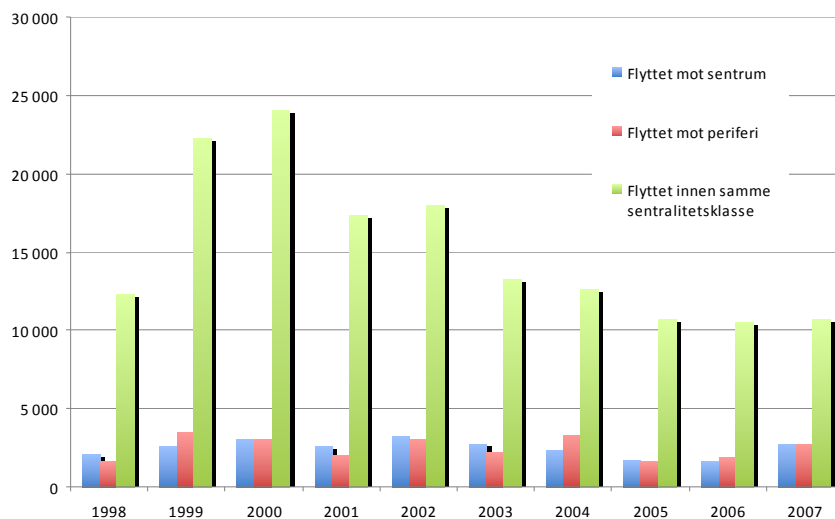
Nedleggelses og etableringer oppveier hverandre langt på vei når det gjelder netto sysselsettingseffekt, som tidligere nevnt. I visse perioder kan også den organiske veksten ha mindre betydning. Selv

om også ut- og innflyttinger til en region kan oppveie hverandre når det gjelder netto sysselsettingseffekt betyr det at bedriftsflyttinger vil kunne ha større effekt på den regionale utviklingen enn for eksempel figur 3.3 eller 3.4 kunne tyde på. I tillegg er det jo også slik at det kun er bedriftsflyttinger som kan ha en umiddelbar og direkte sentraliserende eller desentraliserende effekt.

3.2 Hvem flytter hvor

Vi har slått fast at det flyttes på en anelig mengde arbeidsplasser hvert år, og hvis denne bedriftsflyttingen følger spesielle mønstre, og da spesielt en systematisk skjevhet i forhold til sentralitet, kan dette over tid gi store utslag for enkeltregioner. I denne sammenhengen er det først og fremst flytting mellom sentralitetsnivåer som er interessant.

Figur 3.6 *Flytting av arbeidsplasser over sentralitetsklasser. 1998–2007. Absolutte tall*

Kilde: NIBR/SSB

Som vi ser av figuren skjer den aller meste av flyttingen innenfor samme sentralitetsnivå. Dette er i tråd med tidligere funn der en stor del av bedriftsflyttingen skjer over ganske korte avstander, det

---

vil si til nabokommunene eller naboen til nabokommunen (Gundersen 2005, Vanberg m.fl. 2007). Ofte vil dette da være innen samme sentralitetsnivå.

Flyttingen som skjer mellom sentralitetsnivå viser ingen klare indikasjoner på at flytting er sentraliserende, selv om antall arbeidsplasser som flyttes ikke er ubetydelig. Mellom 4000 og 6000 arbeidsplasser skifter sentralitetsnivå hvert år som en følge av flytting

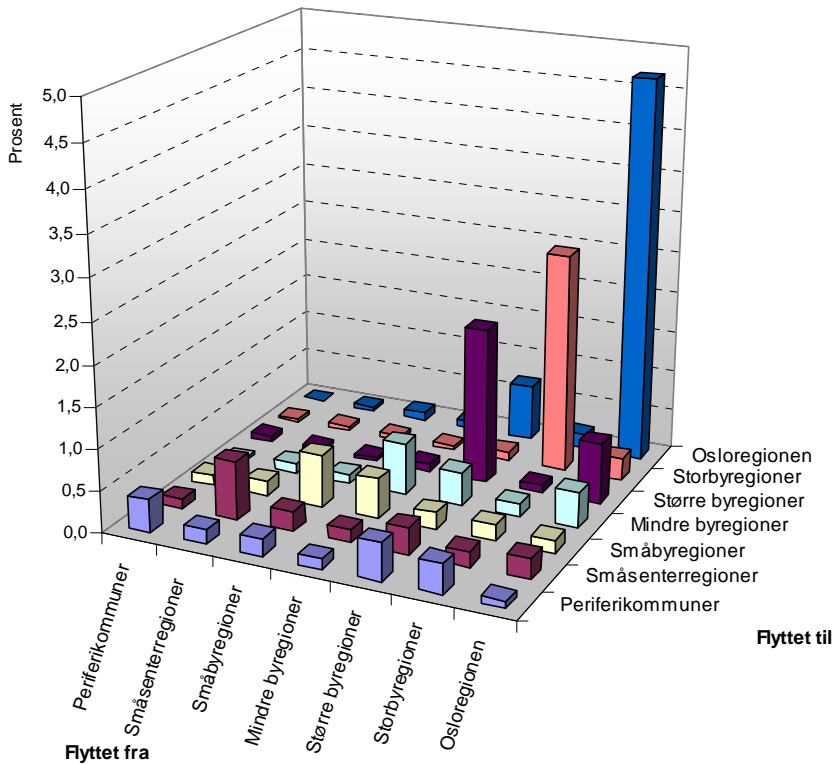
Viser vi flyttingen i et mer detaljert bilde kan dette være i form av figuren under³. Her ser vi igjen at flytting innen samme sentralitetsklasse dominerer. Imidlertid viser også figuren et par andre interessante trekk. Det er spesielt på grunn av den store flyttingen innen de tre mest sentrale klassene (4, 5 og 6) som gjør at flytting innen samme klasse dominerer i totalbildet. For de minst sentrale strøkene er flytting ut av sentralitetsklassen relativt mye vanligere. For de mest perifere områdene (sentralitetsklasse 1-4) har denne typen flytting virket sentraliserende, mens bedrifter i de mest sentrale strøk (sentralitetsklasse 4, 5 og 6) i svært liten grad flytter til kommuner i sentralitetsklasse 3 eller lavere⁴.

3

⁴ Det er imidlertid mange flere arbeidsplasser i de mest sentrale områdene, så lave søyler (det vil si prosentvis flytting) i disse klassene (særlig i klasse 6) kan likevel bety flere flyttinger enn en høyere søyle i for eksempel sentralitetsklasse 0 eller 1.

Figur 3.7 *Flytting av arbeidsplasser fra ett sentralitetsnivå til et annet i perioden 2002–2007. Prosent*

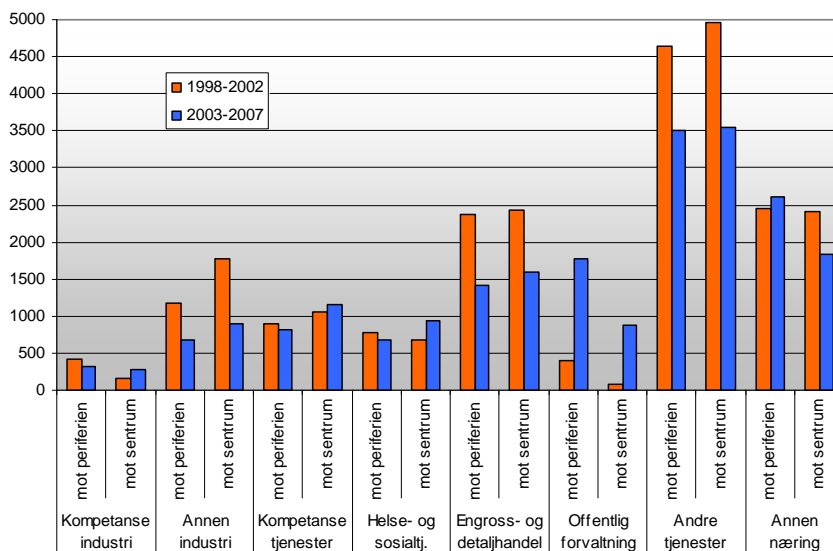
Kilde: NIBR/SSB

Av de to forrige figurene kan det virke som om en bedrift først og fremst holder seg til det sentralitetsnivået der den opprinnelig var etablert. Dette er ikke så overraskende, gitt at den ble etablert ut fra en vurdering om hvor den ville oppnå best rammebetingelser i forhold til den næringen den skulle drive innen. Slike rasjonelle vurderinger er imidlertid ikke troverdig ved alle etableringer, og det vil være stor forskjell fra næring til næring hvor godt de regionale preferansene synes. Ser vi på de utviklingstrekkene vi nevnte først i dette kapitlet er det flere trekk her som vi kan anta påvirker flyttemønsteret. Etableres det en industribedrift midt inne i en storby kan en anta at den etter hvert vil vurdere å flytte til et område med lavere tomteknader og enklere logistikk, men ikke så perifer at det vil være vanskelig å skaffe nok og riktig arbeidskraft. Motsatt vil en bedrift som tilbyr kompetansetjenester nok vurdere å flytte nærmere sentrale strøk for å komme tettere på

kunder og kompetent arbeidskraft, selv om den opprinnelig ble etablert i periferien.

Figuren under viser en viss sentralisering av industri, tjenester og handelsvirksomhet, mens det har skjedd en desentralisering av offentlige tjenester og andre næringer (som er en samlekategori av primærnæringer, bygg- og anleggsvirksomhet, oljeutvinning og noen andre spesielle næringer). Når det gjelder desentraliseringen av offentlig virksomhet finner vi igjen virksomhetene som var gjenstand for den politiske beslutningen om å flytte ut statlig virksomhet fra Oslo.

Figur 3.8 *Flytting av arbeidsplasser mot mer sentrale eller mer perifere områder. Periodene 1998–2002 og 2003–2007. Absolutte tall*

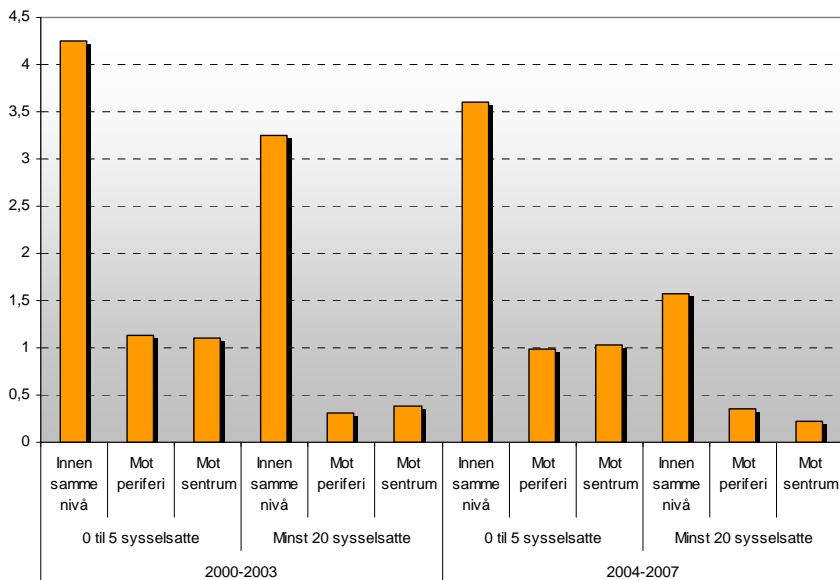
Kilde: NIBR/SSB

Men hovedbildet er ikke sentraliseringen, men at det foregår flyttinger begge veier for alle typer næringskategorier. Det er ikke slik at når en bedrift først flytter, så flytter den mot sentrale strøk. Og det gjelder heller ikke for næringer som vi i utgangspunktet ville trodd var tjent med å flytte mot sentrale områder.

Vi har delt inn datamaterialet i to perioder for å se om det er forskjell på mønsteret, særlig med tanke på at den første perioden inneholdt en stagnasjonsperiode. Bortsett fra at det ser ut til at det var noe mer bedriftsflyttinger i den første perioden er det ikke mulig å avdekke noen forskjell i mønsteret.

Vi kan anta at motivasjonen for flytting av en bedrift (eller mangelen på sådann) både har en komponent av bostedspreferanser og preferanse for næringsdrift. Flyttemønsteret vil derfor kunne være ulikt for store bedrifter og små bedrifter. Flyttemotiv knyttet til arbeidsplass og sysselsetting vil også kunne variere med sentralitet (Sørli 2009). De store bedriftene vil basere flytting på (mer eller mindre) rasjonelle vurderinger i forhold til rammebetingelser for næringsdrift, mens for de aller minste bedrifter kan vi anta har et større innslag av bostedspreferanser når beslutningen om flytting skal tas.

Figur 3.9 *Flytting over sentralitetsgrenser etter størrelse på bedriften. 2000–2003 og 2004–2007. Prosent av alle bedrifter innen størrelsesklassen.*

Kilde: NIBR/SSB

I figur 3.9 er det vist to deler av datamaterialet; de bedriftene der vi kan anta at bostedspreferanser er viktige ved flytting, det vil si de

aller minste bedriftene (0–5 sysselsatte), og de større bedriftene der vi kan anta at mer eller mindre rasjonelle forretningsmessige vurderinger ligger til grunn ved flytting (bedrifter med minst 20 sysselsatte). Som ventet viser det seg at de minste bedriftene flytter relativt oftere, de er jo tross alt lettere å flytte på. Imidlertid er det ikke noe forskjell i mønsteret på de to gruppene, og ingen av dem viser noe tegn til at flytting gir noen sentraliseringseffekter. Størstedelen av flyttingene skjer da også innen samme sentralitetsnivå.

Det er imidlertid en markant skille på de to bedriftsgruppene. Denne forskjellen kommer fram når vi splitter på periode. For de aller minste bedriftene ser det ikke ut som det er noen stor forskjell på flyttemønsteret i første og siste periode, mens de største bedriftene flyttet nesten dobbelt så ofte i den første perioden som i den siste. Denne første perioden hadde, som tidligere nevnt, en periode med stagnasjon, men det er vanskelig å si om det er derfor de største bedriftene flyttet oftere.

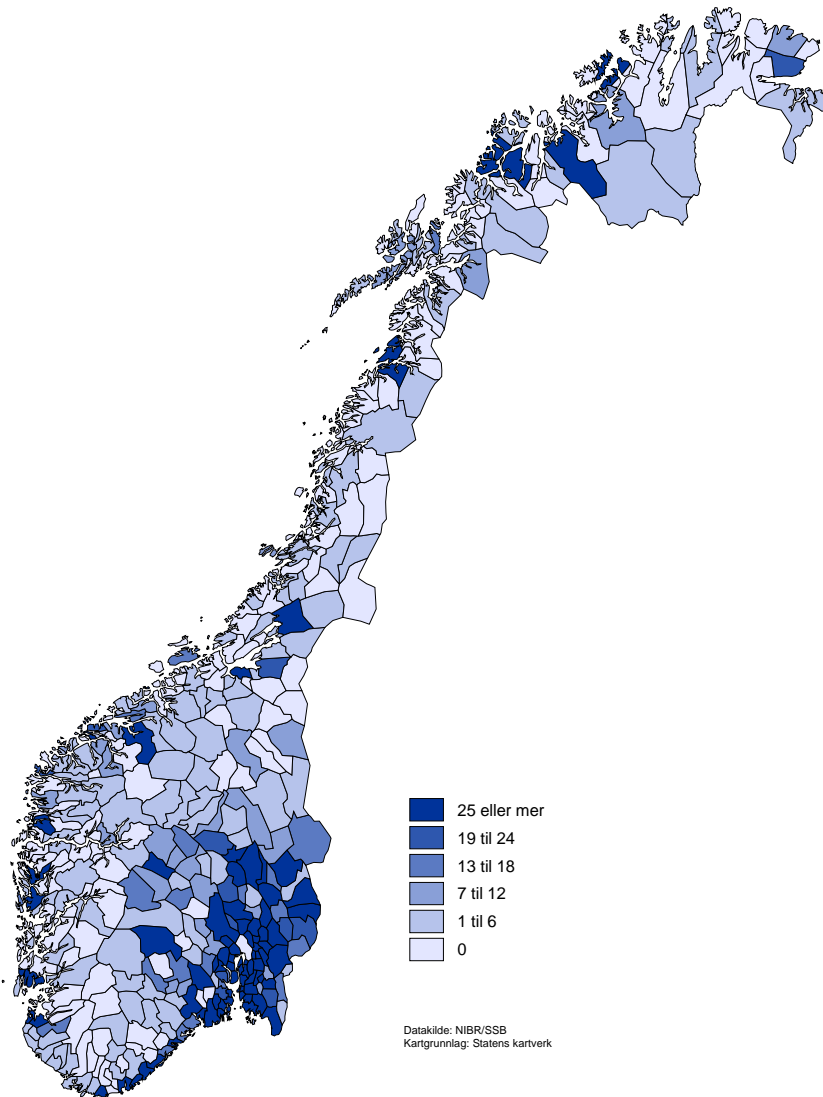
3.3 To eksempler

Hittil har vi bare sett på flyttinger i forhold til sentralitetsnivå. Dette kan fort bli ganske abstrakt, selv med kartet i figur 1.1 i bakhodet – hvor bedriftene flytter rent geografisk vises i liten grad. Vi ser derfor på to konkrete eksempler, og presenterer flyttemønsteret for disse stedene.

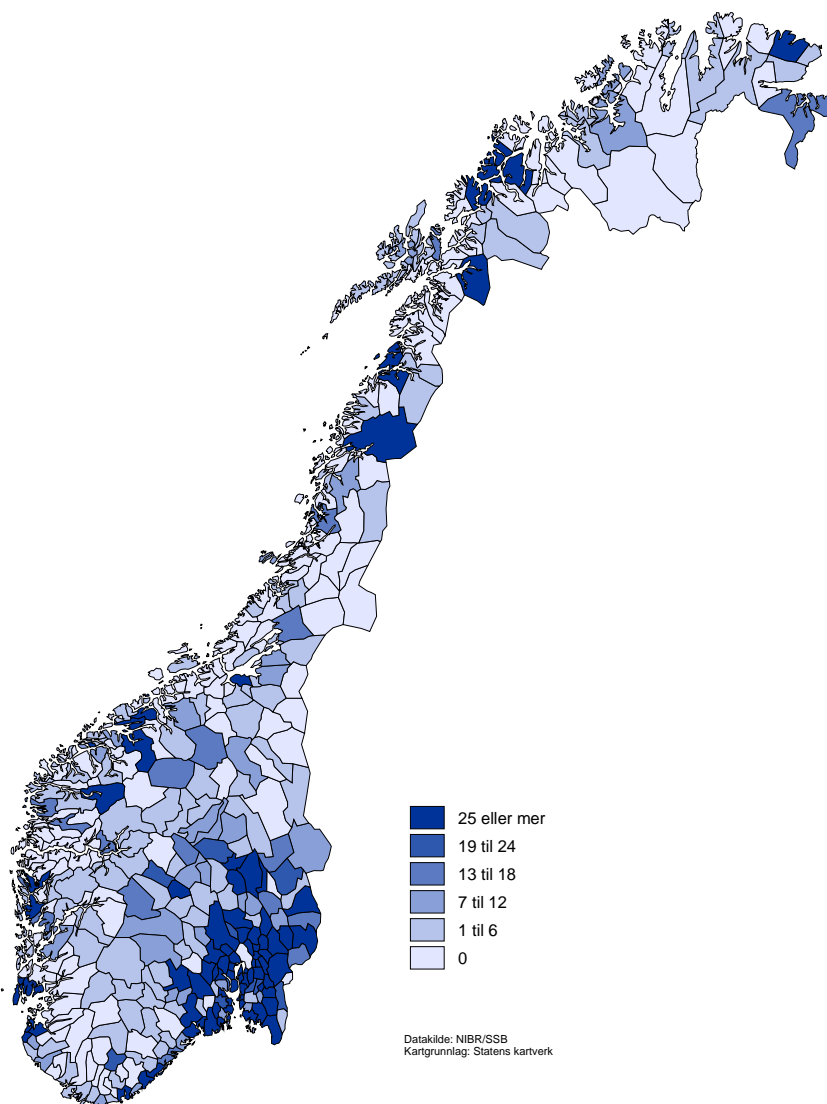
3.3.1 Oslo

I tiårsperioden 1998–2007 flyttet det 9100 bedrifter inn til Oslo. Disse representerte 35 400 arbeidsplasser. Dette er jo en betydelig mengde arbeidsplasser, og er et viktig bidrag for utviklingen i Oslos næringsliv. I samme periode flyttet det imidlertid også ut 10 800 bedrifter med til sammen nesten 41 400 arbeidsplasser. Oslo hadde dermed en netto tap av 6000 arbeidsplasser som et resultat av bedriftsflyttinger.

Figur 3.10 *Utflytting av arbeidsplasser fra Oslo 1999–2007*

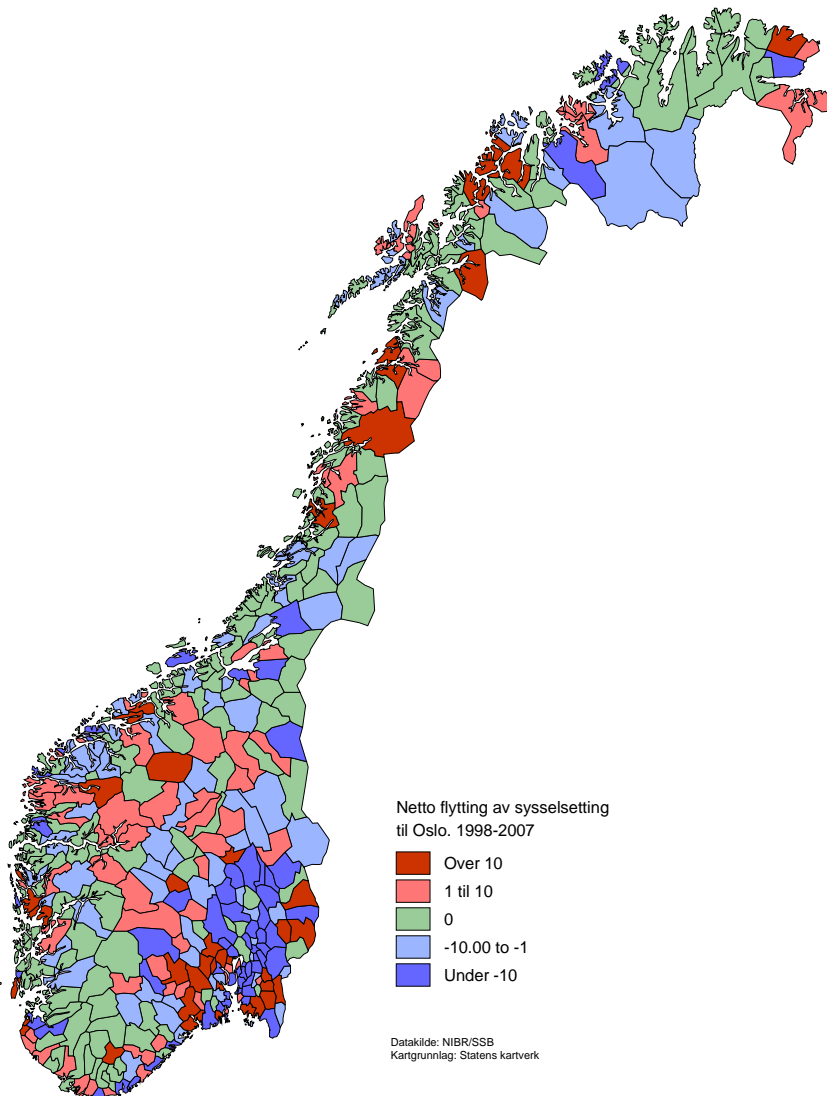
Kartet viser at bedrifter flytter til alle strøk av Norge fra Oslo, men at det sentrale østlandsområdet dominerer, sammen med sørlandskysten og de største by-områdene i resten av landet. Dette er vel ikke så overraskende. Kartet for innflyttede arbeidsplasser (figur 3.11) viser et svært likt mønster, og det er altså langt på vei de samme kommunene som både avgir og mottar arbeidsplasser i forhold til Oslo.

Figur 3.11 *Flytting av arbeidsplasser til Oslo 1999–2007*

Antall arbeidsplasser per kommune flyttet inn eller ut er ikke flere enn at flytting av én litt større bedrift i løpet av perioden vil synes godt i oversikten. Tall for enkeltkommuner er dermed ikke så robust for å avdekke trender, men gir likevel et klart mønster når man ser alle kommunene samlet.

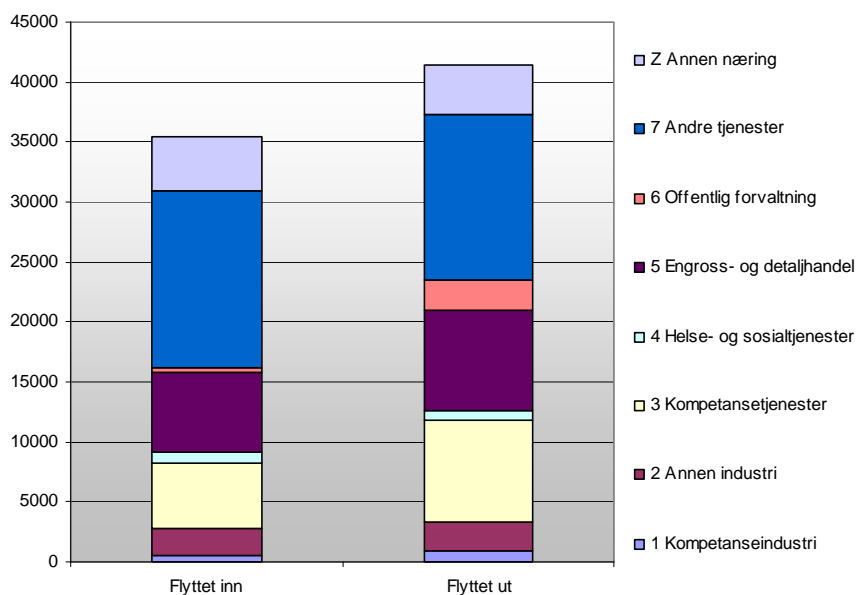
Når det er de samme kommunene som både avgir og mottar arbeidsplasser i forhold til Oslo er det kanskje mest interessante å se på nettoflyttingen for enkeltkommunene i forhold til Oslo. Dette er vist i figur 3.12.

Figur 3.12 *Netto flytting av arbeidsplasser inn og ut av Oslo i perioden 1999–2007*

Igjen ser vi at det er enkeltkommuner rundt om i landet som skiller seg ut, og at tall for enkeltkommuner ikke bør vektlegges for mye. Likevel er det et par mønstre som vises tydelig. Deler av Østfold og kommuner i et belte fra Grenland via nedre Buskerud (minus Drammen) og Asker har avgitt arbeidsplasser til Oslo. Motsatt har mange kommuner langs Oslofjorden og de sentrale strøkene av indre Østlandet mottatt mange arbeidsplasser fra hovedstaden. Utover dette er det enkeltkommuner i ulike deler av landet som skiller seg ut, uten at vi ser noe klart mønster i verken geografi eller sentralitet. Flytting til og fra Oslo domineres dermed av semi-sentrale kommuner i nærheten av hovedstaden.

Figur 3.13 Inn- og utflytting til/fra Oslo etter næringskategori. 1998–2007. Absolutte tall

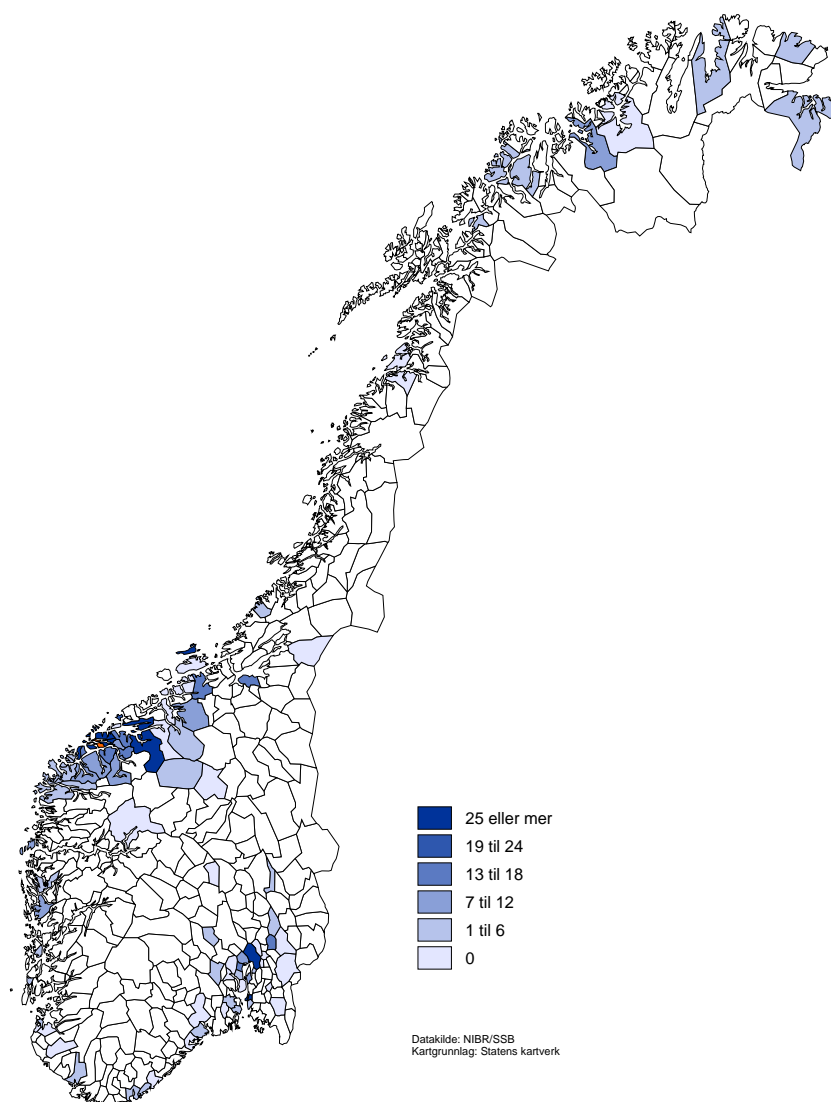
Kilde: NIBR/SSB

Det er ikke de samme typene av bedrifter som flytter inn og ut av Oslo. Vi har tidligere vist at offentlig forvaltning har flyttet ut. Mer overraskende er det kanskje at kompetansetjenester er den kategorien med størst negativt resultat, det vil si det flytter relativt mye flere arbeidsplasser ut av Oslo enn inn til Oslo. Dette til forskjell fra andre tjenester som viser en positiv flyttebalanse.

3.3.2 Ålesund

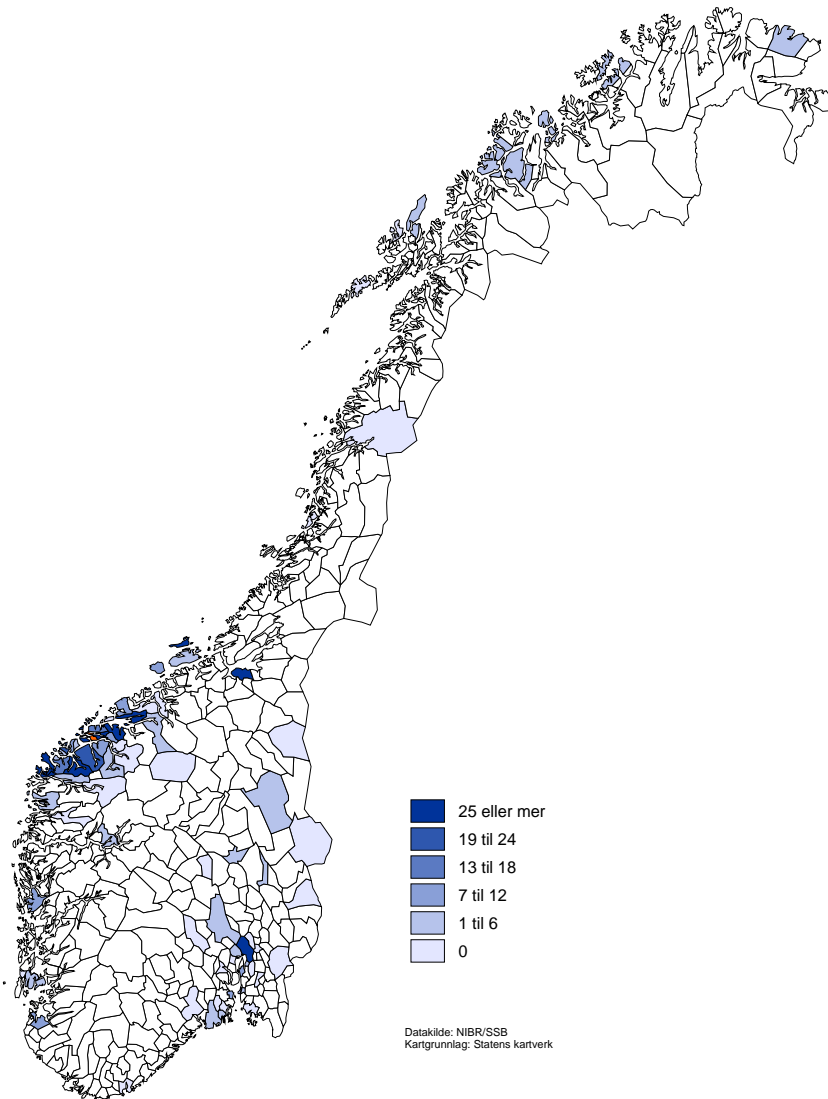
Eksempelet med Oslo er litt spesielt, siden det ikke er mulig å flytte fra Oslo til en mer sentral kommune i Norge. Samtidig vil jo alle som flytter ut av Oslo flytte til et mindre sentralt område. Vi tar derfor med et eksempel på en litt mindre sentral kommune som både har andre kommuner som både er mer og mindre sentrale. For å få litt volum på datamaterialet, og dermed litt mer robuste tall, velger vi Ålesund som en av de litt større kommunene som har kommuner inne de fleste sentralitets-kategoriene i sin nærhet.

Figur 3.14 *Utflytting av arbeidsplasser fra Ålesund 1999–2007*

Ålesund er den mest sentrale kommunen på nordvestlandet, og er i den tredje mest sentrale kommune-klassen ("Større byregioner"). Inn- og utflytting av arbeidsplasser (figur 3.14 og 3.15) følger det samme mønsteret som tidligere har sett. Enten flytter bedriftene kort til/fra nabokommunen (eller nabo-nabo-kommunen) eller til/fra landsdelsentra. Den store andelen som flytter kort gjør at en god del av flyttingen vil være innefor samme sentralitetsklasse.

Figur 3.15 *Arbeidsplasser flyttet til Ålesund 1999–2007*

Tidligere studier indikerer at dette henger sammen med hvilken innsikt bedriftseierne/-ledelsen har med hensyn til rammebetingelsene på alternative steder. Det er avdekket at de fleste bedriftseiere – og andre sentrale personer i bedriftens beslutningsapparat – har svært liten oversikt over rammebetingelsene for næringsdrift i de ulike delene av landet (Gundersen 2005). Selv om beslutning om en bedriftsflytting

---

forsøksvis skulle tas på et rasjonelt grunnlag vil handlingsrommet begrenses av manglende kunnskap om alternative steder. Det er dermed ikke underlig at bedriftene flyttes til nærområdet eller landsdelssentra, som en kan anta er stedene som bedriftseierne har best kunnskap om.

Dette er både godt og dårlig nytt. Hvis det er slik at mål for flytting av bedrifter begrenses sterkt av manglende kunnskaper om steder hos beslutningstakerne betyr det at beslutningene tas på et til dels mangelfullt informasjonsgrunnlag. Det betyr igjen at en del bedrifter flytter til steder som ikke er optimale for deres videre næringsdrift – de kunne ha funnet et bedre sted å flytte til hvis de hadde bedre informasjon. Samtidig åpner dette for muligheter hos mange kommuner for å profilere seg bedre. De kommunene som kan gjøre sine fortrinn som hjemsted for ulike typer næringsdrift kjent for omverdenen vil ha mulighet for å påvirke en del bedriftsflyttinger som i dag gjøres på mangelfullt informasjonsgrunnlag.

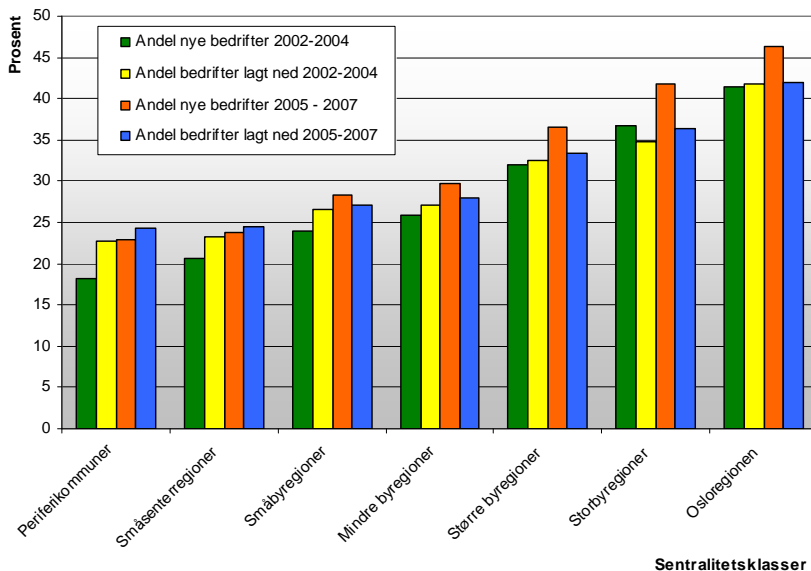
4 Etableringer og nedleggelseser

4.1 Dynamikk og sentrum–periferi

Forskyvninger av næringsliv mellom sentralitetsnivåer skjer ikke bare ved flytting av arbeidsplasser. Bedrifter etableres og legges ned med jevne mellomrom, og på samme måte som for bedriftsflyttinger kan dette også påvirke lokaliseringsmønsteret over tid.

Ser vi på hvordan etableringene og nedleggelsene fordeler seg på sentralitetsnivå finner vi et klart mønster (figur 4.1). Det ser ut til at næringslivet blir mer og mer dynamisk etter hvert som sentralitetsnivået øker, med både flere etableringer og nedleggelseser. I tillegg til at de to mest perifere nivåene har underskudd på etableringer i forhold til nedleggelseser.

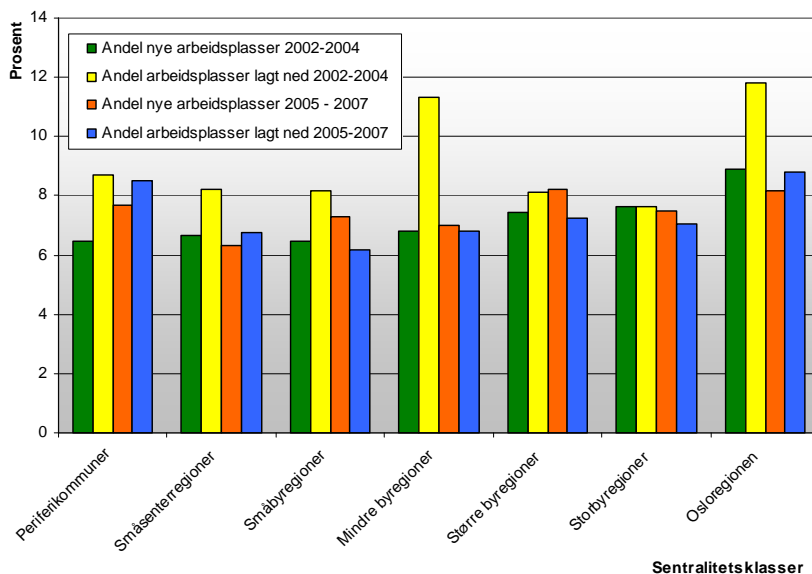
Figur 4.1 *Etablering og nedleggelse av bedrifter etter sentralitetsnivå. 2002–2007. Prosent*

Kilde: NIBR/SSB

Figuren over ”lyver” imidlertid noe. Vi vet fra tidligere at næringsstrukturen er ulike etter hvor i landet vi befinner oss, og det slår kraftig ut i figuren over. Ser vi heller på etableringer og nedleggelser i form av arbeidsplasser skjønner vi at det er mange flere små bedrifter i sentrale strøk som etableres og legges ned. Andelen arbeidsplasser som er gjenstand for det samme fordeler seg mer jevnt ut over sentralitetsnivåene. Det som imidlertid går igjen på de to figurene er at det er negative etableringsrater for de to mest perifere regionene, mens det er positive rater for de nest største by-regionene i Norge (nivå 5).

Figur 4.2 *Arbeidsplasser etabler og lagt ned etter sentralitetsnivå. 2002–2007. Prosent*

Kilde: NIBR/SSB

Et markert trekk er at det ble lagt ned mange arbeidsplasser i perioden 2002–2004 både i kategori 3 og 6. Dette viser seg å være arbeidsplasser knyttet til militær virksomhet, noe vi også vil finne igjen på senere framstillinger.

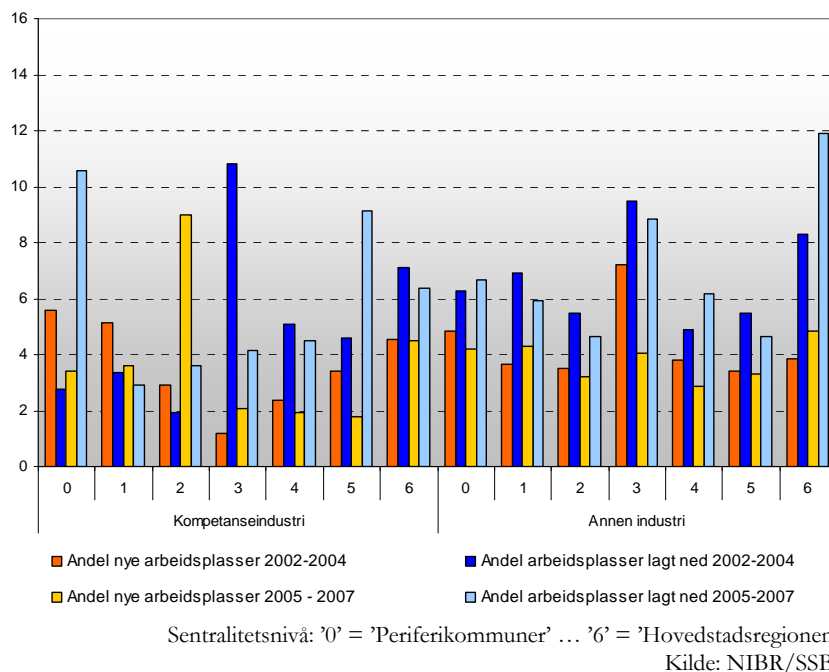
Vi vet ikke om den bedriftsrettede regionalpolitikken har forskjøvet ratene noe. Men vi vet at ressursene er bundet til en klar sentrum–periferi fordeling, der det brukes relativt mest i perifere områder (Johansen 2008). Siden noen av disse virkemidlene er for eksempel etableringsstipender, støttet til inkubatorer og næringshager, er det trolig at dette påvirker etableringsratene. Imidlertid er det mindre midler som er rettet mot å opprettholde driften i en ”solnedgangsbedrift”, så nedleggelsesratene vil i mindre grad direkte påvirkes av regionalpolitikken.

4.2 Næringsstruktur

Når det viser seg at sentrale strøk har mindre bedrifter ved etableringer og nedleggelser enn perifere kan vi anta at dette har

noe med næringsstrukturen å gjøre. Næringer som vi finner overrepresentert i sentrale strøk, slik som ulike former for private og forretningsmessige tjenester, vet vi har mindre bedrifter og relativt lettere for å etablere/legge ned virksomheter enn gjennomsnittet.

Figur 4.3 *Etablering og nedleggelse av arbeidsplasser innen industrien etter sentralitetsnivå. 2002–2007. Prosent*

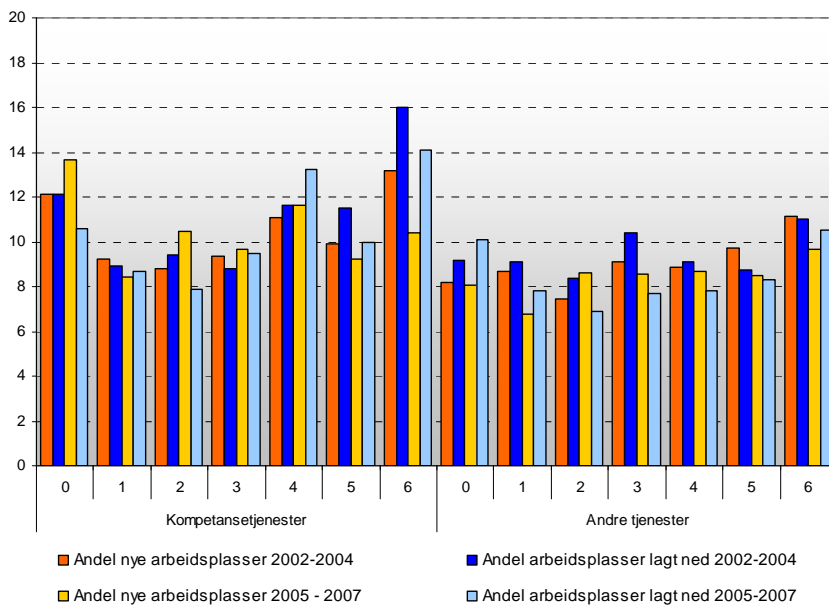

Industrien ser ut til å tape terreng i alle områder, men vi finner ikke noen klar sentrum–periferidimensjon. Vi har splittet sektoren i to, der vi har skilt ut den delen av industrien som i større grad baserer seg på kompetanse som en del av produktet, slik som farmasi, noen former for etterbearbeiding av metaller og lignende. Tradisjonelt ville vi antatt at disse næringene ville ha bedre vilkår i nærheten av store befolkningsskonsentrasjoner, siden dette ville sikre tilgang på både spesialiserte markeder og kompetanse. Heller ikke for disse næringene finner vi at det etableres flere og legges ned færre arbeidsplasser i sentrale strøk i forhold til periferien.

Kompetanseindustrien er spesiell interessant i forhold til regionalpolitikk. Flere av virkemidlene som brukes (via for

eksempel Innovasjon Norge og fylkeskommunene) har kompetanse, innovasjon og teknologi som fokusområde. Når vi samtidig vet at midlene bevisst skjevfordes i forhold til sentralitet (perifere strøk for relativt mer) er det interessant at etableringsraten av kompetanseindustri er like høy i de mest perifere kommunene som i de mest sentrale. Om dette er fordi politikken virker eller ikke, kan våre data ikke si noe om.

Figur 4.4 *Etablering og nedleggelse av arbeidsplasser innen tjenestesektoren etter sentralitetsnivå, 2002–2007. Prosent*

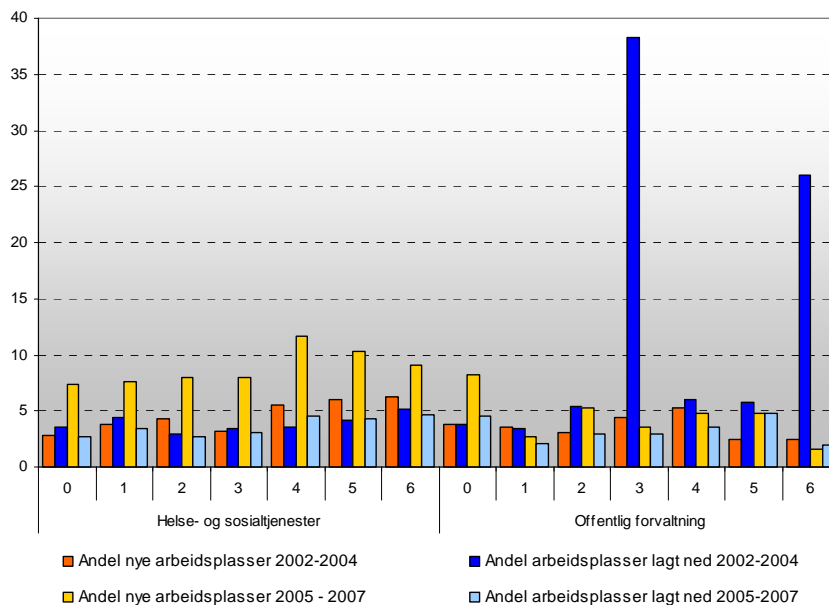

Sentralitetsnivå: '0' = 'Periferikommuner' ... '6' = 'Hovedstadsregionen

Kilde: NIBR/SSB

Heller ikke for tjenesteytende sektor finner vi noe klart mønster, verken for kompetansetjenester eller andre tjenester. Imidlertid er det et generelt bilde at både etableringsrater og nedleggelsesrater er høyere for denne typen virksomhet enn for eksempel industri eller offentlig virksomhet. Bedrifter innen tjenestesektoren der dermed mer "flyktig" og er vil i mindre grad representere et stabilt næringsliv enn andre næringer.

Figur 4.5 *Etablering og nedleggelse av arbeidsplasser innen helse- og sosialtjenester og offentlig sektor etter sentralitetsnivå. 2002–2007. Prosent*

Sentralitetsnivå: '0' = 'Periferikommuner' ... '6' = 'Hovedstadsregionen
Kilde: NIBR/SSB

Helse- og sosialtjenester har opplevd en vekst i alle strøk av landet, særlig i den siste perioden fra og med 2005 til og med 2007. Vi kan imidlertid ikke spore noen mønster i forhold til sentralitet, det ser ut til at dette gjelder "over hele fjøla". Økt privatisering av disse tjenestene skulle tilsi en sentralisering, da nærhet til markedet jo må være en svært viktig lokaliseringfaktor, men dette synes altså ikke i statistikken.

Når det gjelder annen offentlig virksomhet er det mest iøynefallende trekket nedleggelsen av militær virksomhet i perioden 2002–2004, både i de aller mest sentrale strøkene (i praksis virksomhet knyttet til sentraladministrasjonen) og regional virksomhet i områder med middels sentralitet (nivå 3). Ellers kan vi ikke si at etablering/nedleggelse innen denne sektoren har virket verken sentraliserende eller desentraliserende.

5 Implikasjoner

5.1 Bedriftsdynamikk og sentralisering

Vi kan anta at bedrifter flytter for å oppnå bedre rammebetingelser, men i vårt materiale finner vi få spor på at dette medfører mer sentralisering. Selv innen næringer som vi ville antatt trakk mot sentrum finner vi ikke noen klare mønstre som tilsier dette. Bedriftene følger dermed ikke de klassiske lokaliseringsmønstrene når de etableres eller flyttes, for eksempel at kompetansetung virksomhet først og fremst trives i storbyene.

Vi vet likevel at næringsstrukturen har et klart sentrum–periferimønster, og at dette har blitt litt sterkere de siste ti årene. Dette kan tyde på at bedrifter som mer eller mindre tilfeldig er etablert ”der den hører hjemme” opplever sterkere organisk vekst enn bedrifter som er etablert annerledes enn lokaliseringsteorien skulle tilsa. Det betyr slett ikke at for eksempel en bedrift innen kompetansetjenester ikke har livets rett i perifere strøk, bare at vekstpotensialet der er begrenset.

Flytting av bedrifter skjer heller ikke etter et klart sentrum–periferimønster. Det gjennomgåtte materialet, samt tidligere arbeid, kan tyde på at bedriftene flyttes ut fra hvor bedriftseieren mener hun/han oppnår best rammevilkår, men at dette er sterkt begrenset av kjennskap til lokaliteter. Resultatet er at de fleste bedriftsflyttinger skjer til nabokommunen eller naboen til nabokommunen, noe som ikke endrer sentralitetsnivået i nevneverdig grad. En del har kjennskap til landsdelssentra og Osloregionen, noe som også gir en del flytting dit, men det er interessant at det skjer like mye flytting ut av disse sentrale strøkene som det kommer bedrifter inn til de samme regionene.

Næringsstruktur er en seig størrelse å endre på, og påvirkes i liten grad av sentraliteten på regionen. Likevel finnes det en hel del dynamikk som betyr at det absolutt er påvirkningsmuligheter for eksterne krefter. Når det flytter nærmer 20 000 arbeidsplasser hvert år, og det opprettes nye bedrifter som utgjør nesten ti prosent av hele populasjonen er det klart at det kan skje forskyvninger over tid. Enkelte politiske vedtak, slik som utflytting av statlig virksomhet fra Oslo eller nedleggelse av militær virksomhet, synes for eksempel godt i datamaterialet.

Det finnes likevel visse sentraliserende trekk. Det er kombinasjonen av framveksten av tjenesteytende sektor og at akkurat disse næringene er ”urbane” næringer, noe som styrker sentrale strøk. Når vi i tillegg vet at innen akkurat disse næringene er det en større andel bedrifter som er knyttet til enkeltpersoner, det vil si at bedriften ville følge personens flyttemønster og ikke omvendt, er det grunn til å anta at vi vil se deler av næringslivet følge de generelle flyttestrømmene. De siste ti årene har dette imidlertid ikke medført at Oslogryta øker sin næringslivsmessige dominans, det er regioner på semi-sentralt nivå som er vinnerne.

Det etableres og flyttes like mye bedrifter innen alle hovedkategori av næringer på alle sentralitetsnivåer. Forskyvningen av sysselsetting skjer først og fremst via organisk vekst, det vil si vekts/nedgang i eksisterende bedrifter. Politikk for å tiltrekke seg bedrifter og eventuelt beholde de man har, er derfor relevant for alle typer regioner.

5.2 Bedriftsdynamikk og næringspolitikk

Når vi ser at det først og fremst er vekst i etablerte bedrifter under høykonjunktur som gir næringsforskyvninger mot sentrale strøk, mens etableringsrater og flyttemønstre langt på vei er de samme uansett sentraliseringsnivå og næringskategori, er dette en indikasjon på at mange typer næringspolitikk er relevant for de aller fleste områder av landet. Det er altså ikke noe i vårt materiale som tilsier at man ikke kan eller bør støtte for eksempel teknologimiljøer i periferien, selv om det er lokaliseringsfaktorer som tilsier at disse skulle ha bedre vilkår i sentrale strøk. Det materialet derimot indikerer er at en ikke skal forvente så stor vekst i slike miljøer i periferien. Dette høres umiddelbart fornuftig

ut; de aller fleste områder har behov for ulike typer kompetansetjenester, men begrensningen i markedsstørrelsen vil også begrense mulighetene for tilbyderne av disse tjenestene til å vokse seg store i nasjonal målestokk.

Det er imidlertid mulig at norsk distriktpolitikk påvirker datamaterialet. Det er i alle fall ett av denne politikkenes formål. Midler over statsbudsjettets kapittel 551 post 60, som skal benyttes til næringsutvikling, benyttes relativt (kroner per innbygger) i langt større grad i perifere strøk enn i sentrale. Samtidig er en del av midlene også knyttet til innovasjon og teknologi, noe som også vil påvirke hvilke næringer som mottar støtte. Gitt at midlene har en effekt kan vi dermed anta at etableringsrater og næringsstruktur for de mest perifere kommunene ikke ville lignet så mye på tilsvarende størrelser for de mest sentrale strøkene hvis politikken ikke eksisterte (siden politikken har som formål å kompensere for ulemper for næringsdrift i perifere strøk, det vil si utjevning). Også flyttemønstrene vil nasjonal politikk kunne påvirke, for eksempel ved differensiert arbeidsgiveravgift og/eller transportstøtte.

Vårt datamateriale kan imidlertid ikke fortelle om – og i så fall hvordan – ulike former for næringspolitikk virker. Imidlertid viser datamaterialet et annet viktig poeng i forhold til næringspolitikk. Uansett kommunetype og sentralitetsnivå viser det seg at den relative dynamikken er rimelig jevnt fordelt utover landet og mellom næringer. Det etableres for eksempel relativt sett like mange kompetansearbeidsplasser innen industrien i de mest perifere kommunene som i de mest sentrale. Det er bedriftsdynamikken som er interessant å påvirke for politikken. Uansett hvilket sentralitetsnivå man befinner seg på og uansett hvilken næring som dominerer er det bedrifter som flytter, opprettes og legges ned.

I forlengelsen av dette er det også viktig å understreke at det kreves ganske ulik næringspolitikk når ulike deler av bedriftspopulasjonen er målgruppe. Det er antakelig ulike virkemidler som skal til for å få en gründer til å etablere en bedrift i en region, en etablert bedrift til å etablere en spin-off i regionen eller til å flytte inn i en region eller til å la være å flytte ut av en region.

På tvers av dette kommer også trenden med at bedriftene blir mindre, lettere å flytte på og mer knyttet til enkeltpersoner. Det

betyr at bostedspreferanser blir viktigere i næringspolitikken. Hvis en person kan ta med seg jobben sin ”hvor som helst” er det i større grad bostedskvalitetene som avgjør hvor bedriften havner, og kanskje ikke så mye tilrettelagte industriområder og lignende. Også her er det ganske ulike virkemidler som skal til, avhengig av målgruppe: et steds image som bosted er viktig for de personene som ikke har førstehåndskjennskap til stedet, det vil si den oppfatningen personer utenfor stedet har med hensyn til kulturtilbud og velferdstilbud. Er målgruppen personer som allerede bor på stedet (som kanskje skal etablere en bedrift) vil ekstern profilering av tilbud og kvaliteter ha mindre betydning, selv om de reelle kvalitetene som profileringen skal ha fram jo til syvende og sist er det viktigste. Men uansett målgruppe, personer eller bedrifter, og ønsket effekt med hensyn til flytting eller etablering, vil det altså være muligheter for alle regionstyper innen de aller fleste næringer.

Litteratur

- Gundersen, F (2002) «FoU og innovasjon i norske regioner»,
Rapporter 2002/26, Oslo-Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Gundersen, F. (2005) *Næringsliv i bykommunene i Østfold og Buskerud*,
NIBR-notat 2005:125, Oslo: Norsk institutt for by- og
regionforskning
- Gundersen, F. (2008) *På grensen til samarbeid. En undersøkelse av
skandinaviske bedrifters kontakt over landegrensene*, NIBR-rapport
2008:33, Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning
- Gundersen F. og K. Sørli (2009) *Demografi og næringsutvikling i Sogn
og Fjordane*, NIBR-rapport 2009:13 Oslo: Norsk institutt for
by- og regionforskning
- Johansen, S. (2008) *Virkemidler i distriktpolitikken: En strategisk
analyse av statsbudsjettets kapittel 551.60*, NIBR-notat 2008:110,
Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning
- Johansen, S. (2009A) *"Sentralliseringens pris" Er sentralisering et
problem?*, NIBR-rapport 2009:5, Oslo: Norsk institutt for by-
og regionforskning
- Johansen, S. (2009B) *Finanskrisas distriktpolitiske betydning* Plan nr 2
2009 side 36–39, Oslo: Universitetsforlaget
- Karlstad, S. og I. Lie (2008): *Sentraliseringstendensene i norske regioner -
befolkning og næringsliv*. Norut Alta rapport 2008:12. Norut
Alta – Alta.

- Kommunal- og regionaldepartementet (2009): *Lokal vekstkraft og framtidstru. Om distrikts- og regionalpolitikken*. St.meld. nr 25 (2008–2009).
- NOU 2004:19 *Livskraftige distrikter og regioner*, Oslo: Norges offentlige utredninger.
- NOU 2005:4 *industrien mot 2020 – kunnskap i fokus*, Oslo: Norges offentlige utredninger.
- Statistisk sentralbyrå (2000) *Standard for økonomiske regioner*, Norges offisielle statistikk C 616, Oslo-Kongsvinger.
- Sørli, K (2006): *Bosettingspreferanser, flyttemotiver og flytteprosesser. Status og perspektiver omkring den regionale befolkningsutviklingen i Norge*. Notat til Kommunal og regionaldepartementet, 16.02.2006.
- Sørli, K. (2008) *Flytting og livsinntekt gjennom første del av voksenlivet* NIBR-notat 2008:120, Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning
- Sørli, K. (2009) *Bohyst og stedsattraktivitet: Motiver for å flytte og bo i distriktene* NIBR-notat 2009:111, Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning
- Vestby, G. M., F. Gundersen, R. Skogheim (2006) *Kongsberg – en attraktiv by å bo i?* NIBR-notat 2006:128, Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning
- Vanberg, V., K. Sørli, P. Medby, D. Juvkam, F. Gundersen, O. Foss (2007) *Vestfold i dag – situasjon og utviklingstrekk*, NIBR-notat 2007:101, Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning